

Dóbék Ágnes

**Patachich Ádám kalocsai érsek könyvtárának gyarapítói
– Egy könyvgyűjtési hálózat működése Kalocsa, Pest,
Bécs és Róma csomópontjai mentén (1776–1784)***

Patachich Ádám nagyvárad püspökként csatlakozott a 18. század második felében könyvtárat alapító magyarországi főpapok közé. 1776-ban nevezték ki kalocsai érsekké, ekkor váradi könyvtára pesti palotájába került, ugyanis új székhelyén az érseki palota még nem állt készen a könyvtár befogadására. Az érsek a könyvgyűjteményt az egyetemi könyvtárnak akarta adományozni, feltételeit azonban nem fogadták el, így könyvei 1780-ban Kalocsára kerültek. Ekkortól a könyvtár gyarapítása és feldolgozása Kalocsán folytatódott könyvtárosa irányításával. Az érseki palotában könyvtártermet hoztak létre a gyűjteménynek, és a káptalani könyvtárat 1782-ben egyesítették vele.

A kutatók több szempontból vizsgálták a Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár 18. századi történetét. Az állományának és gyarapodásának bemutatása mellett¹ a könyvtár jelentős könyvritkaságaira és kézirataira is ráirányították a figyelmet.² A könyvtár Ms. 447 jelzet alatt őrzött iratcsomója alapján hangsúlyozták Patachich könyvbeszerzőinek körét, bemutatták beszerzési hálózatát és a fennmaradt számlák alapján a rendelésekre fordított összegeket. A könyvrendeléseket és számlákat tartalmazó levelezés szisztematikus feldolgozása azonban nem történt meg, a gyűjtésben résztvevő személyek hozzájárulására csupán említés szintjén utalt a szakirodalom.

Patachich könyvgyűjtő tevékenysége a Kalocsa, Pest, Bécs és Róma kulturális és kereskedelmi tengelyhez kapcsolódott. Mindegyik városban egy-egy fő közvetítő személy intézte számára a beszerzéseket, míg az ő tevékenységüket helyi ágensei – Bécsben Bernáth György, Rómában Bartholomeo Pinto Poloni, Pesten helyi könyvtárosa – segítették. A tanulmány a Patachich könyvbeszerzési hálózatában meghatározó szerepet betöltő személyek tevékenységét mutatja be az érsekkel és a hálózat többi tagjával váltott leveleik alapján; a Patachich kalocsai érsekiségének időszakában megvalósult könyvvásárlásokat állítja a középpontba.

* A tanulmány elkészítését az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíja tette lehetővé. Köszönöm Grócz Zitának és a Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár munkatársainak a kutatáshoz nyújtott segítséget.

¹ BOROS 1994a; FISCHERNÉ GRÓCZ 2005; LAKATOS 2019, 172–176.

² VÉRTESY 1968; BOROS 1994b; SZELESTEI N., 1994.

A könyvtár gyarapodásának történetét tehát azoknak a közreműködőknek a szerepén keresztül tárgyalja, akik aktívan részt vettek az állomány bővítésében: Giuseppe Garampi bécsi pápai nuncius, Fogarassy András kalocsai tanár és könyvtáros, Küffner pesti könyvtáros, a pesti Weingand és Köpff kereskedés, Francesco Antonio Zaccaria római jezsuita, valamint a bécsi Ignaz Kibler és Anton Kurz könyvügynökök. A beszerzések mögött kirajzolódó közvetítői rendszer egyszerre tükrözi a korabeli könyvkereskedelem működését és a főpap információs és kapcsolati hálózatát.

Giuseppe Garampi pápai nuncius, Patachich bécsi közvetítője

Garampi 1776 és 1785 között töltötte be a bécsi pápai nuncius tisztségét, amely időszakban több magyarországi főpap könyvgyűjteményének gyarapításában működött közre. Patachich Ádámmal 1776 és 1783 között folytatott levelezése maradt fenn. A kalocsai érsek esetében – a korabeli magyar püspökök és érsekek többségével szemben – Garampi nem nagy értékű könyvrendelések teljesítésében vagy ritka kötetek felkutatásában vállalt szerepet, hanem kölcsönösen tájékoztatták egymást bécsi, római és magyarországi könyvújdonságokról, egy-egy könyv elküldését lehet Garampinak tulajdonítani.

A nuncius első Patachichhoz címzett levelét 1776 júliusából ismerjük.³ Ezt követően Garampi Bécsben és Pesten személyesen találkozott az érsekkel, és felajánlotta neki szolgálatait, amelyek politikai hírek közvetítésére és új kiadványokról való tájékoztatásra vonatkoztak. Vanyó Tihamér a bécsi levéltári kutatásai során feltárt Garampi-levelezés alapján hangsúlyozta, hogy a nuncius nagyra értékelte Patachich derűs leveleit, az iránta tanúsított barátságát és az érsek értekezéseit.⁴

Levelezésükben több olyan téma megjelenik, amelyek a korabeli könyvkultúrához kapcsolódnak: 1. a katolikus vallást támadó könyvekről való tudósítás, tankönyvek értékelése; 2. könyvek kölcsönös küldése egymás számára; 3. Patachich Pestre költöztetett könyvtárának sorsa.

1. Garampi 1777-ben értesítette Patachichot két röpiratról és egy könyvről, amelyek a cölibátus ellen íródtak és német nyelvterületen terjedtek.⁵ Az indexre tett, vagy nem javasolt könyvekről szóló híradásai nagyrészt a tankönyveket érintették. Patachichot Mária Terézia 1777-ben a budai egyetem királyi tanácsának elnökévé, a magyarországi oktatásügy egyik irányítójává nevezte ki. Mivel az érseknek befolyása volt az oktatás során használt tankönyvek kiválasztására, a Garampival való levelezésben gyakran előkerültek a kerülendő tananyagok.

³ Garampi Patachichnak, Bécs, 1776. július 29. Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár (a továbbiakban: KFL) I. 1. c. Perszonális iratok, Patachich.

⁴ VANYÓ 1986, 77.

⁵ Garampi Patachichnak, Bécs, 1777. április 6. Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár (a továbbiakban: KFK) Ms. 447. 4. No. 112.

A nuncius üzent Ferdinand Stöger (1737–1816) *Introductio in historiam ecclesiasticam Novi Testamenti* című tankönyvének betiltásáról, amelyet Patachich üdvözölt, hozzátéve, hogy a szerzőt az oktatástól is el kellett volna tiltani.⁶ Stöger a „felvilágosult” papság nemzedékéhez tartozott, és Bécsben tanult abban az időben, amikor a város érseke, Migazzi Kristóf még mérsékelt reformernek számított. Stöger eltávolodott Migazzitól, aki az ultramontanizmus felé fordult. Szakításuk 1777-ben vált véglegessé a levelekben említett egyháztörténeti tankönyv körüli vita során, amelyet Migazzi eretnekséggel vádolt. Bár Stöger könyvét 1781-ig betiltották, ő továbbra is egyháztörténetet tanított az egyetemen.⁷

Szintén tankönyvek használatáról van szó, amikor Garampi aggodalmát fejezi ki arról értesülve, hogy Joachim Georg Darjes (1714–1791) német protestáns gondolkodó munkáját használják a természetjog tanításához magyarországi iskolákban. Javaslatot tesz, hogy amennyiben nincs másik tankönyv a tárgyhoz, akkor a Darjes-művet korrigálják és készítsenek belőle egy új kiadást a budai nyomdában.⁸ Patachich a nuncius megnyugtatóására megírta, hogy Karl Anton von Martini katolikus tudós művét olvassák a budai egyetemen. Félreértésre az adhatott okot, hogy királyi előírás alapján – míg az iskolai tankönyvek elkészülnek – az előadásokhoz ideiglenesen Gottfried Achenwall (1719–1772) göttingeni professzor munkáját használták. Kiemeli, hogy Magyarországon nincs szükség a protestáns szerzők könyveire, mert a tankönyvkiadás jól működik, és az egyetem tanárai szorgalmasan fáradoznak azok elkészítésén.

Garampi nuncius Lorenz Isenbiel (1744–1818), a mainzi egyetem keleti nyelvek tanárának *Neuer Versuch über die Weissagung von Emmanuel* című könyvéről és fogadtatásáról is tudósít. Isenbiel ebben a művében új megközelítést alkalmaz az ószövetségi messiási próféciák értelmezésére: azt állítja, hogy ezek eredetileg nem Krisztusra vonatkoztak, hanem saját történeti kontextusukban értelmezendők, a keresztény értelmezés utólagos konstrukció. A mű botrányt indított, a szerzőt évekre bebörtönözték. Patachich a hírre reagálva hangsúlyozta, hogy ezért tartja veszélyesnek az ifjúság nevelését eretnekekre bízni, még olyan tudományterületeken is, amelyekben látszólag semmiféle kapcsolat nincs a tudomány és a dogma között.⁹

2. A két főpap levelezésében könyvek küldéséről ritkábban olvashatunk. Az egyetlen jelentősebb könyvzállítmány Garampitól Patachichnak 1782 végén érkezett meg. A küldemény pontos tartalmát nem ismerjük, a mellékelt levél arról

⁶ Garampi Patachichnak, Bécs, 1777. december 9. KFL I. 1. c. Perszonális iratok. Patachich. Patachich válasza: 1777. december 14. KFK Ms. 447. 4. No. 107. Kiad.: VANYÓ 1986, 223–224; TÓTH 2011, 313–314.

⁷ Kovács 1975.

⁸ Garampi Patachichnak, Bécs, 1778. január 2. KFK Ms. 447. 4. No. 111. Kiad.: TÓTH 2011, 315–316. Patachich válasza: 1778. január 4. KFK Ms. 447. 4. No. 108.

⁹ Garampi Patachichnak, Bécs, 1778. április 28. KFK Ms. 447. 4. No. 110. A levél regesztáját közli: VANYÓ 1986, 224. Patachich válasza: Pest, 1778. május 6. KFK Ms. 447. 4. No. 105. A levél regesztáját közli: VANYÓ 1986, 224.

tanúskodik, hogy a könyvek egy részét Garampi magyarországi megrendelők számára szánta, és az adásvétel lebonyolítását Patachich közvetítésével intézte.¹⁰

Levelezésükben egy-egy kötet beszerzését követhetjük nyomon, ezeket azonban Patachich küldte Bécsbe Garampinak. Mivel Garampi maga is bibliofil könyvgyűjtő volt és figyelemmel követte a magyarországi szerzők munkásságát, több magyar püspök mellett Patachich is küldött számára könyveket. Emellett az érsek jól kiépített római kapcsolatrendszerének köszönhetően egyes könyvújdonságokat gyorsan el tudott küldetni Rómából.

Mindketten érdeklődtek Francesco Antonio Zaccaria római jezsuita történész és teológus legújabb művei iránt. Garampi első, Patachichhoz írt levelében azt kérdezi az érsektől, hogy Zaccaria melyik új művére lenne szüksége, mert azt közelgő római könyvrendelése alkalmával megpróbálja megszerezni.¹¹ Mivel a könyv beszerzése Rómából túl sok időt vett volna igénybe, Garampi végül arra kéri Patachichot, hogy amennyiben ő hamarabb hozzájut egy példányhoz, küldje el számára.¹² Patachich maga is lépéseket tett Zaccaria műveinek megszerzésében. Később arról tájékoztatja a nunciust, hogy igyekszik Rómából beszerezni Zaccaria kötetét, amelyben a katolikus egyház könyvcenzúráját próbálja történeti és teológiai érvekkel igazolni (*Storia polemica delle proibizione de' libri*, Roma, Salomoni, 1777, D2617).¹³ Mivel egyházmegyéjének papja, Fogarassy András éppen Rómában tanult, megbízást adott neki, hogy Zaccaria valamennyi munkáját vásárolja meg.¹⁴

Garampi számíthatott a kalocsai érsek tájékozottságára a magyarországi könyvpiac újdonságait illetően. Egy alkalommal Váradi Péter kalocsai érsek levelezésének kiadásáról kért információt. A kötet megjelenéséről tudott, de Bécsben még nem lehetett hozzájutni. A munka összeállítója Wagner Károly jezsuita történész, aki 127 Váradi-levelet válogatott össze, amelyek főként a kalocsai érseki megye akkori állapotát tükrözik (Petrus Warda, *Epistolae*, kiad. Carolus Wagner, Landerer, Pozsony–Kassa, 1776).

1780-ban az érsektől az elmúlt évtizedekben megjelent magyar nyelvű és magyar vonatkozású művek jegyzékét kérte el abból a célból, hogy azokat a szélesebb európai közönség számára is ismertté tegye. Válaszában az érsek háláját fejezte

¹⁰ Patachich Garampinak, Pest, 1782. december 21. KFK Ms. 447. 4. No. 103.

¹¹ Patachich Zaccariának, 1776. július 29. KFL I. 1. c. Perszonális iratok, Patachich.

¹² Garampi Patachichnak, Bécs, 1777. április 6. KFK Ms. 447. 4. No. 112. – Zaccaria *Bibliotheca ritualis* című munkájának első kötete 1776-ban jelent meg, ennek beszerzéséről volt szó a levelekben. A háromkötetes sorozatban a szerző a liturgikus rítusokról folytatott tanulmányait összegezte, védelmezve a pápai primátust. Zaccaria Garampit személyesen ismerte, Patachichsal pedig levelezésben állt, erről ld. a tanulmány *Római közreműködők: Poloni és Zaccaria* című alfejezetét.

¹³ Az azonosított könyvek címét és kiadási adatait a Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár gyűjteményében őrzött kötet mai jelzete követi, amennyiben a könyvtárban ma megtalálható példány adatai megegyeznek Patachich beszerzésével. A mai jelzet feltüntetése elmarad, ha az adott művet nem sikerült teljes bizonyossággal azonosítani, vagy ha nem található meg a könyvtár állományában.

¹⁴ Patachich Garampinak, 1777. december 14. KFK Ms. 447. 4. No. 107. Kiad.: VANYÓ 1986, 223–224; TÓTH 2019, 313–314.

ki Garampi magyar irodalom iránt tanúsított érdeklődéséért, és intézkedett a kért lista összeállításáról. Ezenfelül több művet elküldött számára, köztük Katona István *Historia critica regum Hungariae* című munkájának három kötetét, ezzel közvetítve Katona kérését, hogy a negyedik kötetet Garampinak ajánlhassa.¹⁵

Patachich beszédét, amelyet a budai egyetem ünnepélyes felavatásán mondott, valamint az alkalomból készült további munkákat szintén eljuttatták hozzá, köztük Molnár János *Orationes sacrae ad normam r. literarii instituti elaboratae et insertae monumenti [...]* című írását, valamint Pray György az egyetemi könyvtár ritkaságairól készült összeállítását.¹⁶

3. Garampi és Patachich levelezéséből részletesen nyomon követhetjük az érsek tervét, amely szerint a Pestre költöztetett könyvtárát a budai egyetemnek adományozná. A nuncius 1777. december 9-én kelt levelében üdvözlí Patachich elhatározását: „Ma értesültem arról a fenséges ajándékról, amelyet Ön az egyetemnek és az egész nemzetnek adományoz: teljes könyvtárát, amelyet oly nagy szorgalommal és költséggel gyűjtött össze. Nem is lehetett volna azt jobb helyre adni, mint oda, ahol a tudósok száma a legnagyobb, így az abból fakadó haszon biztosan az egész nemzet javára válik. [...] A Patachich név e tekintetben Mátyás király nevének helyébe fog lépni, minthogy az Ön nagylelkűsége és hazafias lelkülete tölti be azt az űrt, amelyet a Corvina Könyvtár elvesztése okozott. [...]” Az érsek válaszában leszögezi, hogy bár nem idegen tőle a gondolat, hogy halála után a könyvtár a közt szolgálja, jelenleg még nem határozta el magát az adományozásra.¹⁷

Ugyanakkor Patachich már életében is hajlandónak mutatkozott gyűjteményét nyilvános használatra bocsátani, ám ezt szigorú feltételekhez kötötte, amelyeket az egyetemi vezetés felé is továbbított. Így juthatott el az ügy híre Garampihoz – téves értelmezésben.

Patachich az egyetem számára megfogalmazott feltételei között szerepelt, hogy palotája egy részét az egyetem költségén béreljék, és a könyvtárát – élete végéig – ott helyezték el oly módon, hogy az lakosztályából közvetlen ajtón keresztül elérhető legyen és az utcáról is szabad bejárással rendelkezzen. Kikötötte, hogy a Rómából

¹⁵ Patachich Garampinak, Pest, 1780. május 6. Ms. 447. 4. No. 104. – Garampi finanszírozta a *Historia Critica* negyedik kötetének kiadási költségeit: a könyv egy hosszú, a nunciushoz intézett ajánlással kezdődik. Garampi Katona kapcsolathálójának bővítéséhez is hozzájárult, ő javasolta neki, hogy a *Historia Critica*-sorozat kiadása ügyében keresse fel Eszterházy Károly egri püspököt. Ld.: DÓBÉK 2023, 357.

¹⁶ Garampi Patachichnak, Bécs, 1780. július 4. KFL I. 1. c. Perszonális iratok. Patachich. „Az Ön által előadott beszéd méltósággal bír, a körülményekhez illő, és dicsőséget szerez mind szerzőjének, mind az eseménynek, amihez a műzsák – az Önéi éppúgy, mint Mariosa apátéi – derűs kíséretet adtak. [...] Néhány szóban összefoglalva tehát amit egyetemünk új kiadványairól gondolok: elismerésemet fejezem ki, valamint hálámat a számomra kegyesen juttatott ajándékért.” A latin, olasz és német nyelvű idézeteket itt és a továbbiakban saját fordításban közlöm.

¹⁷ KFL I. 1. c. Perszonális iratok. Patachich. Patachich válasza: Pest, 1777. december 14. KFK Ms. 447. 4. No. 107. Kiad.: VANYÓ 1986, 223–224; TÓTH 2011, 313–314.

meghívott könyvtárosáról haláláig megfelelő javadalmazással gondoskodjanak. Utolsó feltételként azt rögzítette, hogy a könyvtár mindenkor az ő nevét viselje.¹⁸

Garampi azonban időközben – abban a hitben, hogy a könyvtár az egyetemnek való átadása már lezárult – Bécsben, Mária Teréziával való találkozásakor gratulált a királynőnek, mintha a gyűjtemény egyetemi átvétele már meg is történt volna. A királynő meglepetéssel fogadta a hírt, mivel az ügyről addig nem volt tudomása. Garampi a helyzetet mentendő, úgy nyilatkozott, hogy neki sincs biztos értesülése, ám amennyiben a hír igaznak bizonyul, megtiszteltetés, hogy elsőként közölhette. Egyúttal méltatta az érsek könyvtárának gazdagságát, és hangsúlyozta, hogy milyen csekély haszonnal járna, ha egy alacsony népességű, oktatási intézménytől megfosztott városban maradna.¹⁹

Patachich megköszönte Garampi elismerését, amivel könyvtárát az uralkodó előtt illette. Emellett azzal támasztotta alá szándékát a bibliotéka Budán történő elhelyezéséről, hogy bár korábban – Váradon – a klérus használatára szánta a gyűjteményt, ezt már nem tartja elsődlegesnek, mivel a kalocsai szeminárium és káptalan elődjei hagyatékának köszönhetően megfelelő könyvtári ellátással rendelkezik.²⁰

A Patachich könyvtárának nyilvános használatra bocsátását szabályozó feltételek egyfelől tudatos kulturális reprezentációs stratégiaként értelmezhetők, amelyek az érsek mecénási szerepének és kulturális tekintélyének fenntartását szolgálták. Másfelől a szabályozás a könyvgyűjteményhez fűződő szoros személyes kötődését is tükrözi: a gyűjtemény kialakítását tudatosan és következetesen maga irányította, a könyvtár pedig nem pusztán reprezentatív térként, hanem saját munkájának mindennapi eszközeként és intellektuális érdeklődésének közegéül szolgált.

Az egyetem nem fogadta el az érsek feltételeit, így a könyvtár 1780-ban visszaköltözött Kalocsára, ahol Fogarassy András irányította feldolgozását és gyarapítását.

Fogarassy András római tanulmányai és kapcsolathálója

Fogarassy András (1743–1799) erdélyi származású, 1769-ben végzett a nagyvárad szemináriumában, később Rómában tanult. Hazatérte után követte Patachichot a kalocsai egyházmegyébe, ahol a szeminárium tanára, a könyvtár prefektusa és a könyvbeszerzések irányítója lett.²¹

Fogarassy 1775 júliusa és 1778 augusztusa között tartózkodott Rómában Patachich támogatásával, és ott különböző tanulmányokat folytatott. Ebben az időszakban leveleiben rendszeresen beszámolt pártfogójának római hírekről, élmé-

¹⁸ *Uo.*

¹⁹ Garampi Patachichnak, Bécs, 1778. január 2. KFK Ms. 447. 4. No. 111. Kiad.: TÓTH 2011, 315–316.

²⁰ Patachich Garampinak, Pest, 1778. január 4. KFK Ms. 447. 4. No. 108.

²¹ EMŐDI 2009.

nyeiről, tanulmányai előrehaladásáról, a Collegium Romanumban megismert tudósokról. Patachich kérésére könyvrendeléseket is teljesített.

A fiatal váradi pap 1775-ben egy megváltozott szellemi közeget tapasztalhatott Rómában, mivel 1773-ban, a jezsuita rend feloszlatását követően a domonkosok vették át a Collegium Romanum vezetését, ahol ezt követően a világi papság képzése folyt. Az oktatás irányítója Tommaso Maria Mamachi olasz–görög származású teológus és történész volt.²² Művei megtalálhatóak voltak a magyarországi egyházi gyűjteményekben, közvetlen magyar kapcsolatáról is van adatunk.²³

Nem tudjuk, hogy Fogarassy pontosan mikor érkezett Rómába, első levelét a városból 1775. augusztus 25-én címezte Patachichnak. Ebben kiemelte Mamachival való ismertségét, barátságát, valamint említi a módszert, amelyet tőle sajátított el, hogy görög nyelvismeretét tökéletesítse. Hangsúlyozza, hogy célja minél több római tudóst megismerni és tudását gyarapítani: „A szándékom az, hogy nemcsak Mamachit, hanem mindazokat a tudós férfiakat tiszteljem, akik Rómában nagy számban élnek – azért, hogy tőlük, mintegy a tudományok tárházaiból, egy-egy cseppnyi tudást magamra is átszívárogtassak, és ezzel a kinccsel legalább közepesen meggazdagodva térhessek vissza a hazámba.”²⁴

A Collegium Germanicum et Hungaricum anyakönyveiben nem található meg Fogarassy neve. Ennek oka az lehet, hogy nem a teljes képzési időre iratkozott be, célja a keleti nyelvek és a szentírásmagyarázat mélyebb elsajátítása volt. Levelei alapján szabadon válogatta meg, mely kurzusokat végezze el. Kezdetben a római kúria gyakorlatának megismerésére koncentrált és az egyik híres római ügyvéd előadásain vett részt. Patachich ezt nem tartotta haszontalannak, ugyanakkor arra intette, hogy az utolsó évet az ókori nyelvek tanulmányozásának szentelje, mivel ez felel meg leginkább Patachich hosszabb távú céljainak.²⁵ A következő tanévben a diák megerősítette, hogy követi az utasítást és minden idejét a keleti nyelvekre fordítja.²⁶ A tanév végén Patachich pártfogoltja belátására bízta, hogy visszatér-e, vagy még Rómában marad. A hazautazást ahhoz a feltételhez köti, hogy Fogarassy a kijelölt területen már szilárd alapokat szerzett; amennyiben azonban a további római tartózkodás mellett döntene, erre is megadja a lehetőséget. A visszatérést tehát nem a képzés formális lezárásához kötötte, hanem ahhoz, hogy a diák saját megítélése szerint eleget tanult-e. Fogarassy kihasználta a felajánlott lehetőséget, és még egy évet Rómában töltött. Patachich 1778 májusában szólította fel, hogy még abban az évben vissza kell térnie, mert Kalocsán szüksége lesz munkájára a

²² BITSKEY 1996, 93–95.

²³ 1766-os itáliai útja során Koller József pécsi történész is megismerkedett vele. Mind Koller, mind Klimó György pécsi püspök több levelet váltott Mamachival, amelyek témája a Koller által készített pécsi egyházmegye-történet forrásanyaga volt: DÓBÉK 2025a, 38–89.

²⁴ Fogarassy Patachichnak, Róma, 1775. augusztus 23. KFK Ms. 447. 7. No. 149.

²⁵ Fogarassy Patachichnak, Róma, 1776. október 30. Patachich válasza: 1776. december 1. KFK Ms. 447. 7. No. 145–146.

²⁶ Fogarassy Patachichnak, Róma, 1777. május 21. KFK Ms. 447. 7. No. 144.

következő tanévben.²⁷ A fiatal pap 1778 augusztus végén vagy szeptember elején, a hőség enyhültével kezdte meg utazását Magyarország felé.²⁸

Patachich Fogarassy római tartózkodásának minden költségét fedezte. Bécsi ügyvivőjén, Bernáth Györgyön keresztül rendszeresen küldött számára pénzt, amihez mindig azt az összeget is mellékelte, amelyet egyéb célokra – könyvvásárlásra vagy római hívei támogatására – szánt. Római ágense, Bartholomeo Pinto Poloni szintén Fogarassy segítségére volt, amikor az érsek további anyagi támogatásának biztosítására volt szükség.²⁹

A fiatal pap számos könyvet szerzett be Rómában Patachich számára. Már első, 1775. augusztusi levelében jelzi, hogy a Collegium Romanumban tartott disputa – tárgya az apostoli sírhelyek volt – során kiosztott füzetet a „többi megrendelt könyvvel együtt” elküldi Patachichnak, amelyek közül mindent sikerült megvennie, kivéve az „Antifebroniust”,³⁰ ami Rómában nem lelhető fel. Mamachi, hogy kifejezze tiszteletét Patachich iránt, segítette Fogarassyt a könyvek beszerzésében: a még hiányzó műveket feljegyezte, kiderítette árukat, és több olyan kötet megvásárlását vállalta magára, amely nehezen volt hozzáférhető.³¹

Az érsek Zaccaria műveit már közvetlenül megjelenésük után beszerezte Fogarassy közvetítésével, így nem véletlen, hogy Garampi nála érdeklődött a kötetek felől. Fogarassy a kiadónál, Venanzio Monaldininél³² fizetett elő Zaccaria *Bibliotheca Ritualis* című, 1776–1778 között két kötetben megjelenő munkájára.³³ Bár nincs több adat a Monaldininél történt vásárlásokról, az érsek további könyveket vásárolhatott a cégtől. Erre utal egy 1781-ben kelt könyvlista, amelyet Fogarassy Patachich pesti könyvtárosának küldött, és amelyben a Monaldininél megjelent *Imagines praepositorum generalium Societatis Jesu* című jezsuita arcképsorozat (Roma, Monaldini, 1756, D3389) leírása mellett megjegyezte, hogy a kötetet még ő maga küldte Rómából.³⁴

²⁷ Patachich Fogarassynak, 1778. május 4. KFK Ms. 447. 7. No. 142.

²⁸ Fogarassy Patachichnak, Róma, 1778. július 1. KFK Ms. 447. 7. No. 138.

²⁹ Fogarassy Patachichnak, Róma, 1778. május 16. KFK Ms. 447. 7. No. 140.

³⁰ Valószínűleg Zaccaria *Antifebronio* (Pesaro, 1768) című művére utal. Latin kiadása: Cesena, 1771–1772.

³¹ Fogarassy Patachichnak, Róma, 1775. augusztus 23. KFK Ms. 447. 7. No. 149. – Mamachi a római Biblioteca Casanatensének a prefektusa is volt, ez a pozíció hozzásegítette a ritkább könyvek beszerzéséhez. A domonkos rendhez tartozó nyilvános könyvtár a 18. század közepére Európa egyik legjelentősebb és legjobban felszerelt könyvtárává vált, köszönhetően az európai könyvpiac fő központjaiban kiépített kapcsolati hálójának és a gondos könyvtárkezelésnek. A könyvtár nyomtatott katalógusának első három kötete ott volt a Patachich-könyvtárban: *Catalogus Casanatensis librorum [...]*, Romae, Salvioni, 1761–1775, K10086/1–3.

³² A könyvesbolt, a Venanzio Monaldini Librario e Cartolaro, a római Piazza di Spagna 79. szám alatt, a Spanyol lépcsővel szemben volt található. Ld.: RUSU 2024, 141–149. Monaldini gyakori ügyfele volt Giuseppe Garampi is, a római kereskedőtől vásárolt például Klimo György pécsi püspök számára: DÓBÉK 2026a, 110.

³³ Fogarassy Patachichnak, Róma, 1775. augusztus 30. KFK Ms. 447. 7. No. 148.

³⁴ Fogarassy Küffnernek, Kalocsa, 1781. november 29. KFK Ms. 447. 7. No. 169

Fogarassy Rómából nagyobb könyvszállítmányok továbbításában is közreműködött. 1775 októberében például Bernáth György bécsi ágens arról értesítette Patachichot, hogy Fogarassy tájékoztatása szerint Erdélyre vonatkozó, még bekötetlen könyvek érkeznek Rómából Triesztbe. Bernáth intézkedett, hogy a kikötővárosban egy megbízott személy kifizesse a küldeményt, majd hozzá irányítsák tovább Bécsbe. Ezt követően Patachich döntése volt, hogy a köteteket Bécsben kötteti-e be.³⁵

Fogarassy római kapcsolathálójában feltűnik Zaccaria és Giacomo Mariosa is. Mindketten Patachich római hívei voltak, akikkel az érsek Fogarassy közvetítésével is tartotta a kapcsolatot, és akiknek üdvözlétét Fogarassy átadta az érseknek leveleiben.

Mariosa neve ismert a magyar irodalomtörténetben, mivel Patachich hívására Magyarországra jött, és az érsek környezetében költőként és könyvtárosként működött.³⁶ Fogarassy római beszámolóiból több új információt megtudunk magyarországi tartózkodásáról. 1775. augusztus 30-án kelt levelében írja az érseknek: „Mariosa úr készül az utazásra, és Excellenciádat erről ő maga fogja értesíteni”.³⁷ A szakirodalom eddig nem közölt biztos adatot arról, hogy Mariosa pontosan mikortól látta el Patachich mellett a könyvtárosi feladatokat. Már a nagyváradi könyvtár kialakításában jelentős szerepet tulajdonítottak neki, és a könyvtár 1760-as katalógusának összeállítását is az ő nevéhez köthető munkának tartják.³⁸ Fogarassy levele azonban árnyalja ezt a képet: eszerint Mariosa kevesebb mint egy évet töltöhetett Nagyváradon, mivel 1775 őszén érkezhett, majd nem sokkal később követte pártfogóját annak új székhelyére. Patachich érseki kinevezését követően 1776 augusztusától Kalocsán tartózkodott, majd tanügyi kinevezése után, 1777-től idejének nagy részét Pesten töltötte. A levelezés tanúsága alapján Mariosa vele tartott Pestre, és az érsek segítségére volt a pesti palotában elhelyezett könyvtár rendezésében és működtetésében. Ezt Fogarassy 1780 januárjában kelt levele erősíti meg, amelyet Patachich másik pesti könyvtárosának címzett, és a következő – olasz nyelvű – záróformulával fejezett be: „Tiszteletemet fejezem ki Mariosa apát úrnak.”³⁹

Fogarassy a kalocsai könyvtár élén: együttműködése Patachich pesti könyvtárossal, Küffnerrel

Fogarassy hazatérését követően csaknem egy évvel, 1779 novemberéből maradt fenn az első, Patachichhoz intézett levele, amelyben egy segédet kér maga mellé a kalocsai szemináriumba, ahol tanárként dolgozik.⁴⁰ Ezzel párhuzamosan a helyi

³⁵ Bernáth Patachichnak, Bécs, 1775. október 6. KFK Ms. 447. 3. No. 98.

³⁶ TÓTH 2004, 93.

³⁷ 1775. augusztus 30. KFK Ms. 447. 7. No. 148.

³⁸ LAKATOS 2019, 150.

³⁹ „Reverisco il Signore Abbate Mariosa.” KFK Ms. 447. 7. No. 151.

⁴⁰ Fogarassy Patachichnak, Kalocsa, 1779. november 3. KFK Ms. 447. 7. No. 150.

könyvtáros feladatait is ellátta. 1780 elején kezd levelezni Patachich pesti könyvtárosával, az év novemberében írja: „amióta a könyvtárat átszállították [...]”.⁴¹ Mindez arra utal, hogy a gyűjtemény 1780 első felében már Kalocsára került.⁴² A könyvek rendszerezése Fogarassy irányításával kezdődött meg.

Kalocsán a könyvtárnak szánt épület ekkor még nem volt teljesen kész, a könyveket egy ideiglenes terembe szállították. Fogarassy 1781 áprilisában írta, hogy nem tudta átvizsgálni, hogy egy könyvszállítmány a mellékelt jegyzék szerint hiánytalanul megérkezett-e, mivel a polcok, amikre a könyveket ki lehetne pakolni, még nem készültek el. Kérte, hogy a könyvtár melletti helyiségben – mivel a könyvtár több könyvet már nem tud befogadni – gondoskodjanak a szükséges polcokról.⁴³ Ez év augusztusában az érseki palota és a könyvtár építésének munkálatairól tudósít: „Öexcellenciája rezidenciája napról napra gyarapszik: a falak befejezése után már zsindegyel befedték az udvarra néző részt. A földszinten a szobák nagy része már vakolt állapotban van. Most a könyvtárban dolgoznak: felállítottak három oszlopot, és ezekre tíz ívet helyeztek, amelyek a hamarosan kialakítandó boltozatokat fogják tartani. Nagyon szeretném a könyvtárat elkészülten látni; ez bizonyosan egy éven belül meg fog történni.”⁴⁴ A terveknek megfelelően, 1782 nyarán költözhetett be a könyvtár az új terembe. Fogarassy június 26-án már a költözés közeledtére utalt: egy állandó könyvtári alkalmazott felvételét szorgalmazta, aki naponta megtisztítaná a könyveket a molyoktól. Ezek ugyanis – mint írja – a legnagyobb gondosság ellenére is károkat okoznak az álmományban. Hangsúlyozza, hogy az intézkedést nem szabad a könyvek új könyvtárba történő átszállításáig halogatni, mivel ez még súlyosabb károsodáshoz vezetne.⁴⁵

Mivel Patachich továbbra is Pesten tartózkodott, ottani palotájában is meghagyott egy kisebb könyvgyűjteményt, és helyi könyvtárosát tovább alkalmazta, akinek új feladata lett a Kalocsára került könyvanyag rendezésének támogatása levelezés útján. Könyveket szerzett be mind a könyvtár, mind Fogarassy használatára, valamint tájékoztatást adott, ha egy könyvet nem találtak Kalocsán. Fogarassy is szolgálatára állt a pesti könyvtárosnak: elküldte számára azokat a köteteket a kalocsai gyűjteményből, amelyekre szüksége volt, megosztotta vele tudását

⁴¹ Fogarassy Küffnernek, Kalocsa, 1780. november 11. KFK Ms. 447. 7. No. 155.

⁴² Ezt Katona István is alátámasztja a kalocsai érsekség történetében, amelyben leírja, hogy 1780-ban Kalocsán vendégeskedett Patachich könyvtárának költöztetése ügyében: KATONA 2003, II, 239.

⁴³ Fogarassy Küffnernek, Kalocsa, 1781. április 26. KFK Ms. 447. 7. No. 159.

⁴⁴ Fogarassy Küffnernek, Kalocsa, 1781. augusztus 25. KFK Ms. 447. 7. No. 165. – Az érseki palota egy része viszont már elkészülhetett, Katona leírása szerint Kalocsára jövetelének évfordulóján az érsek beköltözhetett az épületbe: KATONA 2003, II, 233.

⁴⁵ Fogarassy Küffnernek, Kalocsa, 1782. június 26. KFK Ms. 447. 7. No. 180.

az egyes ritka példányokról. A rendezés során azonosított duplumokat és a hiányos sorozatokat visszaküldte Pestre.⁴⁶

A pesti könyvtáros személyéről a levéltári források csak szórványos adatokat őriztek meg. Fogarassy hozzá intézett levelei ismertek, ám a válaszok nem maradtak fenn. Neve a levelek címezéséből ismert: „*a Monsieur de Küffner second Bibliotequaire de son excellence Archereque de Coloce*”. Teljes neve a feldolgozott forrásokban nem szerepel, a dokumentumok következetesen Küffnerként említik. Annyi azonban bizonyos, hogy Itáliából került Patachich érsek szolgálataiba. Az olasz eredetre több adat is utal: Fogarassy gyakran olaszul szólítja meg (pl. „*Gentilissimo Signore!*”), levelei végére visszatérően személyesebb hangú bekezdést illeszt olasz nyelven,⁴⁷ sőt néhány levelet teljes egészében olaszul ír neki. Egy alkalommal – kollégája honvágyára reagálva – így fogalmaz: „Az olasz nyelv rosszul érzi magát ebben az országban, visszavágyik szülőhazájába, Itáliába; az olasz nyelv ragyogó szellemet és finom gondolatokat kíván, amelyek nem születhetnek meg olyan nyers levegőben, mint a miénk. Térjen vissza minél előbb: talán az ottani klíma visszahozza Önnek a régi szép gondolatokat.”⁴⁸ A levélből arra is következtethetünk, hogy Küffner maga is foglalkozott versírással.⁴⁹

Fogarassy 1781 elején a titkári tisztség elnyeréséhez gratulált neki. Az addig használt „második könyvtáros” titulus arra utal, hogy a könyvtár élén egy főkönyvtáros is állt, akiről azonban nem tesznek említést. Ezt a szerepet Mariosa tölthette be: Fogarassy első Küffnernek írott levelében üdvözlétét küldi neki, ám neve később már nem kerül elő a levelezésben. 1780 novemberében Fogarassy utal elutazására és azokra a könyvekre, amelyeket a könyvtárra hagyott; mindez arra enged következtetni, hogy Mariosa legkésőbb 1780 végéig, esetleg 1781 elejéig vett részt a könyvtár mindennapi működésében.⁵⁰

⁴⁶ 1780. november 29-én írja pesti kollégájának: „Küldöm a duplum példányokból álló ládát. Ebbe az alábbi, hiányos könyveket is elhelyeztem: Jacobus Gretser első kötete, amelyből egy teljes oldal hiányzik; Augustin Calmet Historiae *Histoire universelle*-ének első kötete, amelyből több levél hiányzik; Udalricus Weis művének első része, amely a váradi tűzvészben megégett [1773] és aligha javítható. A második részt is mellékelem, mert azt el kell adni, ha új példány kerül beszerzésre”. KFK Ms. 447. 7. No. 156. – 1781. november 21-én szintén számos hiányos kötetet és sorozatot küld vissza, illetve a kereskedő által bekötetlenül küldött példányokat is visszaküldi. KFK Ms. 447. 7. No. 161.

⁴⁷ Például 1782. február 6-án olasz nyelvre váltva így zárja levelét: „Legyen vidám, és élvezze a farsangot a szánkózással, a komédiákkal és a maszkokkal.” KFK Ms. 447. 7. No. 174.

⁴⁸ Kalocsa, 1781. április 9. KFK Ms. 447. 7. No. 157.

⁴⁹ Ezt támasztja alá Fogarassy egy másik levele. 1781. december 14-én egy Ariosto-kötetet küld neki, amelyhez a hazavágyódására, alkotói válságára utalva a következő biztató sorokat mellékel: „Ariosto remélem visszahozza Önnek a Parnasszus, Phoibosz és a múzsák iránti régi szeretetet; és ha ez nem volna elég, gondoljon arra, amit Vergilius mond: O passi graviora, dabit deus his quoque finem [Aeneis, I, 199].” KFK Ms. 447. 7. No. 170.

⁵⁰ Fogarassy Küffnernek, Kalocsa, 1780. november 29. KFK Ms. 447. 7. No. 156. – „Azokra a könyvekre, amelyeket Mariosa Jakab úr távozásakor ajándékként adott e könyvtárnak, Öexcellenciája kegyes parancsára rá kell vezetni a *Mariosa* nevet. Ezért kérem, értesítsen: Antonius *Itinera-*

Küffner 1782 tavaszán hagyhatta el Pestet, Fogarassy ekkor írta neki, hogy „elutazása előtt küldje el azokat a könyveket, amikről írt”, majd jó utat kívánva hozzáteszi, hogy írjon majd Bécsből is, és minél gyakrabban tudósítsa a bécsi-római ügyekről.⁵¹ A Küffnerrel való kapcsolat fennmaradására utal, hogy Fogarassy június 26-án köszönetet mondott neki öt Bécsből küldött könyvládáért.⁵² Utolsó ismert Küffnernek intézett levelét 1782. augusztus 7-én küldte el.⁵³

1780 elejétől Küffner Pestről való távozásáig a két könyvtáros szoros levelezésben állt. A kalocsai gyűjtemény gyarapítása elsősorban pesti forrásokból, Küffneren keresztül történt. A pesti könyvtáros a Weingand és Köpff kereskedésből szerezte be a könyveket. Pesti aukcióról egy alkalommal intézett vásárlást a kalocsai könyvtár számára, ez a Pesten, 1780 augusztusában elhunyt kalocsai könyvtáros kanonok, Glaser Gábor könyveiből rendezett árverés volt („*Auctio Librorum ex Bibliotheca Gloseriana*”). Fogarassy nagy várakozással tekintett az itt vásárolt sok kiváló kötetre.⁵⁴ Az árverésről küldött katalógust nem ismerjük, a kalocsai könyvtáros csak 1782 elején utalt a kapott szállítmányra: „harmadszor is megkaptam a könyvaukcióról származó könyvek ládáját [...]. Úgy tűnt számomra, mintha nem könyvek, hanem arany lett volna a ládában, olyan kiváló művek voltak benne.”⁵⁵

Fogarassy Küffnernek küldött leveleiben a Pestre, Küffnerhez vagy az érsek számára küldendő könyvek címei, a hiányosként vagy duplumként azonosított kötetek bibliográfiai adatai, illetve egyes, a könyvtárosok által keresett művek címei vannak megnevezve. Továbbá leveleiben rendszeresen feltűnnek mind a bibliotéka számára, mind pedig személyes használatra beszerzendő művekre vonatkozó megrendelések. A könyvtár számára a könyvesládákat a tartalmukat fel soroló jegyzékekkel közvetlenül a kereskedő küldte Kalocsára.

Fogarassy először 1780 januárjában jelzi Küffnernek, hogy megérkezett a könyvtár számára küldött könyvcsomag. A köteteket rögtön továbbítja a könyvkötőhöz: bár a mester épp elmaradásban van, abban bíznak, hogy néhány napon belül megkapja a kötéshez szükséges bőrt és aranyat.⁵⁶ Majd görög szerzők műveinek beszerzését kéri, hangsúlyozva, hogy kizárólag az általa megjelölt kiadásokat vásárolják meg. Nem fordításokat szeretne, hanem az eredeti szövegeket, mivel megítélése szerint a világi szerzők esetében a fordítások gyakran jelentősen

riumán és Strabón *Geographiáján* kívül ajándékozott-e Mariosa úr más könyveket is?” A könyvek megtalálhatók a Patachich-könyvtárban (*Rerum geographicorum* [...], Geneve, Vignon Eustachyus, 1585, K07599); *Vetera Romanorum* [...], Amstelodami, Wetstenius, 1735, D6035; Amstelodami, Wetsenius-Smith, 1735, K08985), azonban nem szerepel bennük Mariosa nevének bejegyzése.

⁵¹ Fogarassy Küffnernek, Kalocsa, 1782. április 3. KFK Ms. 447. 7. No. 178.

⁵² KFK Ms. 447. 7. No. 180.

⁵³ KFK Ms. 447. 7. No. 182.

⁵⁴ Glaser nevét gyakran *Gloser* vagy *Gloszer* alakban írták a forrásokban. Fogarassy Küffnernek, Kalocsa, 1781. március 15. KFK Ms. 447. 7. No. 164.

⁵⁵ Fogarassy Küffnernek, Kalocsa, 1782. március 9. KFK Ms. 447. 7. No. 176.

⁵⁶ Ekkor a bécsi származású Werner Wenzel dolgozott könyvtárosként és könyvkötőként Fogarassy mellett. LAKATOS 2019, 244.

eltérnek az eredetitől. A legmegbízhatóbbnak a Belgiumban, Amszterdamban és Leidenben megjelent kiadásokat tartja. Külön kiemeli, hogy nagy szükségük lenne Jacobus Palmerius 17. századi kommentárgyűjteményére a legfontosabb görög szerzőkhöz (*Exercitationes in optimos Authores graecos [...]*, Leiden/Lugduni Batavorum, 1668).⁵⁷ Emellett Küffner kérésére megkeres és Pestre küld két kötetet, Johann Michael Seligmann rézmetsző ritka madarak gyűjteményét tartalmazó albumát és egy *Onomatologia botanica* című, többkötetes enciklopédiát (Francoforte, K05662/1-10). Később is gyakran továbbít egy-egy művet az érseknek és pesti könyvtárosának, ezért azt kéri, hogy ezek címét mindig pontosan jegyezzék fel, mert ha a könyvtárból kiadott könyvek nincsenek feltüntetve a kivett könyvek katalógusában, akkor könnyen eltűnhetnek.⁵⁸

Fogarassy könyvbeszerzési gyakorlata egyértelműen egy enciklopedikus igényű, teljes sorozatokra és alapművekre épülő könyvtár kialakítására irányult. Levelezéséből nemcsak a bibliotéka rendszerezett gyarapítására való törekvés, hanem saját tudományos érdeklődése is kirajzolódik. Az egyházatyák művei közül például javasolja a még hiányzó Sevillai Szent Izidor munkáinak beszerzését, kiemelve az öt kötetben megjelenő velencei kiadást, amelyet Francesco Antonio Zaccaria szerkesztett (*Conspectus novae S. Isidori Hispalensis operum editionis [...]*, ex typographia Remondiniana, 1758). A folyóiratok esetében különös jelentőséget tulajdonított a lipcsei *Acta Eruditorum*⁵⁹ folytatólagos megvásárlásának (Lipsiae, Grossius, Gleditsch, 1682–1733, D4668/1-58); indoklása szerint a lap tudósításai révén értesülhet számos újabb szerzőről, „akiknek műveit talán soha nem lesz alkalmunk kézbe venni”.⁶⁰ Ugyanilyen nyomatékkal sürgette Henri Estienne

⁵⁷ Fogarassy Küffnernek, Kalocsa, 1780. január 10. KFK Ms. 447. 7. No. 151. – A rendelés egy év elteltével sem érkezett meg Kalocsára. Fogarassy ekkor szóvátette, hogy a könyvtár gondozását örömmel vállalja, de ehhez elengedhetetlen, hogy a gyűjtemény teljességéhez szükséges műveket beszerezzék, és a sorozatok folytatásai késedelem nélkül megérkezzenek. Fogarassy Küffnernek, Kalocsa, 1781. január 23. KFK Ms. 447. 7. No. 161.

⁵⁸ Bizonyosan Patachich kérésére küldi például a *Gradus ad Parnassum sive novus synonymorum epithetorum [...]* című költészeti szótárt (Tyrnaviae, 1771, C0796). Kalocsa, 1780. december 13. KFK Ms. 447. 7. No. 152. – Küffner kérésére 1781. február 6-án numizmatikai tárgyú könyveket küld, mint Francesco Mezzabarba Birago: *Imperatorum romanorum numismata*, Johann Christoph Hirsch, *Bibliotheca numismatica* (Norimbergae, hered. Felseckerii, 1760, D1988); Anselmo Banduri, *Numismata Imperatorum Romanorum* (Parisiorum, Montalant, 1718D2019/1-2); Hubert Goltzius, *De re nummaria* (Antverpia, Verdussen, 1708, K09993/1-5), KFK Ms. 447. 7. No. 166. 1781. december 14-én és 1782. január 1-én a kínai rítusokat és szertartásokat tárgyaló köteteket küldeti Pestre. KFK Ms. 447. 7. No. 170–171.

⁵⁹ A folyóiratot 1682-ben Lipcsében alapította Othon Mencke és Leibnitz, hogy az akkoriban egymással szorosan összefüggő tudományágak (matematika, asztronómia, teológia és filozófia) képviselői számára fórumot biztosítson. Az 1782-ig megjelenő lapszámok számos, a tudomány fejlődésében fontos szerepet játszó írásnak adtak helyet: LAEVEN 1990. A folyóirat magyar vonatkozásairól: GÖMÖRI 2002.

⁶⁰ Fogarassy Küffnernek, Kalocsa, 1781. április 15. és augusztus 25., 1782. február 18. KFK Ms. 447. 7. No. 158., 165., 175.

monumentális munkája, a *Thesaurus Linguae Graecae* (Geneve, Heinrich Stephanus, 1572, D4139/1-5) beszerzését, hangsúlyozva, hogy e mű „nem hiányozhat a könyvtárból”, és megszerzése „hatalmas kincset” jelentene. Emellett Peter Lambeck, a bécsi Hofbibliothek 17. századi könyvtárosának *Prodromus Historiae Literariae* című bibliográfiája (Lipsiae–Francofurti, Liebezeit, 1710, C1476), valamint 18. századi utódja, Franz Adam Kollar munkáinak megvásárlását is kezdeményezte.⁶¹ A szeminárium számára küldette el a Cornelius Schrevelius-féle görög–latin szótárát (*Lexicon manuale Graeco-Latinum et Latino-Graecum*), de nem az érsek – „aki már rengeteget áldozott a tankönyvekre” – hanem az intézmény költségén.⁶² A mű segédkönyvnek számított az alapfokú és középfokú filológiai képzésben, egy szemináriumi könyvtár állományában teljesen megszokottnak számított.

Fogarassy több, oktatási tevékenységéhez szükséges művet rendelt meg magánkönyvtára számára, köztük Vizer Ádám és Kaszaniczky Ádám hermeneutikai munkáit.⁶³ Arra is utal, hogy amennyiben e kötetek a könyvtár állományába kerülnének, és mielőbb hozzáférhetővé válnának számára, nem tartaná szükségesnek külön példányok beszerzését saját használatra. Hasonló módon – saját maga, illetve a könyvtár számára – kéri Claude de Vert *Explication simple, littérale et historique des cérémonies de l’Église* című művét is, amely egy klasszikus, francia nyelvű katolikus liturgiátörténeti munka, és részletes magyarázatot nyújt a római katolikus egyház szertartásairól és ceremóniáiról (Paris, Florentine Delaulne, 1720, F0118/1-4).⁶⁴

Arra kérte Küffnert, hogy érdeklődjön a könyvkereskedőnél olyan mű után, amely a hermeneutikát a korszerű, „modern” rendszer szerint tárgyalja. Kérését azzal indokolja, hogy a görög nyelv alapjainak oktatását éppen befejezte, és a következő tanegységként a hermeneutika tanítását kezdi meg, viszont a könyvtárban nem található megfelelő irodalom. Ennek hiányában kénytelen lenne az előadások anyagát több, egymástól eltérő kötetből összegyűjteni és rendszerezni.⁶⁵

A szemináriumban zajló héber nyelvtanítás magas szintjét mutatja, hogy Fogarassy nem saját használatra, hanem egy volt tanítványának rendelte meg Christian Reineccius héber Ószövetségének kiadását.⁶⁶ A munka a lipcsei poliglottán

⁶¹ Fogarassy Küffnernek, Kalocsa, 1781. április 9. KFK Ms. 447. 7. No. 157.

⁶² Fogarassy Küffnernek, Kalocsa, 1780. december 13. KFK Ms. 447. 7. No. 152.

⁶³ Vizer Ádám, *Praenotationes hermeneuticae novi testamenti*, Tynaviae, typis Tynaviensibus, 1777, D0267. – Kaszaniczky Ádám 1775-től Budán tanította a héber nyelvet, hermeneutikai munkáit nem ismerik a bibliográfiák, a Patachich-könyvtárban nem maradt fenn egyetlen könyve sem. Fogarassy Küffnernek, Kalocsa, 1781. április 9. KFK Ms. 447. 7. No. 157.

⁶⁴ Fogarassy Küffnernek, Kalocsa, 1781. november 21. KFK Ms. 447. 7. No. 168.

⁶⁵ 1781. április 15. KFK Ms. 447. 7. No. 158. – Küffner nem küldött neki a kért kötetből, így Fogarassy 1782. február 6-án ugyanezt a kérést fogalmazta meg. KFK Ms. 447. 7. No. 174.

⁶⁶ Fogarassy Küffnernek, Kalocsa, 1780. december 13., 1781. január 23., KFK Ms. 447. 7. No. 152, 161.

alapul, és először 1725-ben jelent meg, kifejezetten a héber nyelv tanulására és filológiai elemzésére szánták.

A kalocsai könyvtáros több klasszikus olasz nyelvű szépirodalmi művet rendelt meg saját használatra, mint Ariosto *Orlando furioso*, és Torquato Tasso *Gerusalemme liberata* című eposzait. Ariosto esetében megjegyzi, hogy tetszetősnek találja a rézmetszetekkel díszített, folió alakú velencei kiadást, viszont meghaladja anyagi lehetőségeit.⁶⁷ Emellett megrendelte Metastasio „szép kiadását”, amelynek elérhetőségéről a pesti könyvkereskedésben Küffner értesítette.⁶⁸ A kiadások esztétikai minőségére vonatkozó megjegyzések arra utalnak, hogy a könyvek nem csak olvasmányként, hanem reprezentatív tárgyként is értékkel bírtak.

Az olasz szépirodalom népszerűségét és az olasz nyelv ismeretét mutatja az egyházmegyei papság körében, hogy az egyik pap, Dobai tisztelendő Fogarassyn keresztül kérte a könyvtárhoz tartozó, Pestre került kétkötetes Goldoni-komédia visszaküldését, mivel – saját megfogalmazása szerint – „kissé fel kívánta üdíteni a lelkét”. Ez a példa jelzi, hogy az olasz nyelvű szépirodalom a 18. század végén az egyházi értelmiség műveltségének részét képezte, és rekreációs olvasmányként is jelen volt a mindennapi gyakorlatban.⁶⁹

Fogarassy egy korabeli államelméleti művet is megrendelt, Joseph von Sonnenfels bécsi egyetemi tanár *Grundsätze der Polizei-Handlung und Finanz* című munkáját (Wien, 1770, K12675/1-2).⁷⁰ A kötet oktatási segédanyag volt; a felvilágosodás eszmevilágát tükrözi, tárgyalja a felvilágosult reformok gyakorlati megvalósítását, és egyben Sonnenfels tanításának összegzését adja: a közjó érdekében az élet minden területére kiterjedő állami szabályozás mellett érvel, emellett a polgári szabadság megőrzését is hangsúlyozza.

Fogarassy leveleiben rendszerint nem reflektált olvasmányaira; ettől mindössze egyetlen alkalommal tért el. 1782. május 30-án arról számolt be, hogy megérkezett az a láda, amely Bernard de Montfaucon *L'antiquité expliquée et représentée en figures* (Paris, Florentin Delaulne-Hilaire Foucault, 1722, D2116/1-10) című monumentális művét tartalmazta. Montfaucon elsőként vállalkozott arra, hogy az ókori világ tárgyi emlékeit módszeresen, gazdag képanyaggal kísérve mutassa be: az írott forrásokat érmékkel, szobrokkal és feliratokkal vetette össze. Munkája alapvető kézikönyvnek számított a történészek, teológusok és filológusok számára, különösen az egyháztörténeti kutatásokban. Fogarassy olvasmányai között központi helyet foglalt el: „minden szabad órát, amelyet más elfoglaltságok nem kötnek le, ennek tanulmányozására szentelem”.⁷¹

Fogarassy könyvtáros kiválóan eligazodott a ritka és nagy értékű kiadványok világában. 1781-ben részletes áttekintést nyújtott Küffner számára a poliglott

⁶⁷ 1780. november 11. KFK Ms. 447. 7. No. 155.

⁶⁸ Fogarassy Küffnernek, Kalocsa, 1781. november 12. KFK Ms. 447. 7. No. 167.

⁶⁹ Fogarassy Küffnernek, Kalocsa, 1780. november 29. KFK Ms. 447. 7. No. 156.

⁷⁰ Fogarassy Küffnernek, Kalocsa, 1781. február 21. és március 15. KFK Ms. 447. 7. No. 163–164.

⁷¹ KFK Ms. 447. 7. No. 179.

Biblia-kiadásokról. Kollégája érdeklődése elsősorban a *Biblia Polyglotta Parisiana* felé irányult, amely 1645-ben, kilenc kötetben jelent meg Párizsban, Antoine Vitre királyi nyomdájában. A kiadás a héber, görög, latin, arámi, szír, arab és szamaritánus nyelveken közli a szöveget, párhuzamos hasábos elrendezésben, ami különösen alkalmassá tette filológiai és teológiai összehasonlító vizsgálatokra. Fogarassy említést tesz az antwerpeni poliglott Biblia-kiadásról is, amely 1569-ben készült Christophe Plantin nyomdájában. Tájékoztatása szerint a kalocsai könyvtár állományában a Brian Walton kiadásban megjelent londoni poliglott Biblia volt hozzáférhető (Londoni, Thomas Roycroft, 1655–1657, D3942/1-6). A kiadvány különlegessége, hogy egy monumentális szótár is kapcsolódott hozzá *Lexicon Heptaglotton* címmel, szerzője Edmund Castell orientalista (Londoni, Thomas Roycroft, 1669, D4000/1-2). A bibliográfiai adatokat Fogarassy Jacques de Long *Bibliotheca Sacra* című munkájából (Paris, Montalant, 1723, K00899/1-2) merítette, amely átfogó módon veszi számba a Szentíráshoz kapcsolódó irodalmat. Küffner információi szerint a párizsi poliglott Biblia 250 forintért volt beszerezhető, és Fogarassy ezt az árat elfogadhatónak tartotta.⁷²

Fogarassy könyvtárosi megbízása alatt több katalógust készített a könyvtár állományáról. Az első összeírást 1780 végén küldte el Pestre Patachichéknak, és kérte, hogy mielőbb juttassák vissza hozzá, hogy folytathassa a tételek bejegyzését. A pesti bibliotéka Kalocsára költöztetését megelőzően a helyi papság számára a káptalani könyvtár állt rendelkezésre, amelynek utolsó kezelője Glaser Gábor kanonok volt. Glaser az állományról összeírást készített, amelyet Fogarassy jól ismert. Glaser halálát követően magánkönyvtára a Patachich-bibliotéka részévé vált,⁷³ míg a káptalani könyvtárat csak 1782-ben egyesítették Patachich gyűjteményével. Az egyesítést megelőzően Fogarassy a Glaser-féle katalógusban nem talált olyan művet, amely a Patachich-könyvtárból hiányzott, és irodalmi szempontból fontosnak találta beszerezni.⁷⁴

Fogarassy pesti kollégájával 1781. november 12-én tudatja, hogy elhatározta, összeállítja a könyvtár ritka könyveinek katalógusát, és ebben maga az érsek is bátorította. A katalógus elé egy rövid értekezést illesztene, amelyben kifejtené, mely könyvek és miért sorolandók a ritkák, illetve a rendkívül ritkák közé. Válgalkozásához a témához kapcsolódó segédkönyveket kér: David Clément *Bibliothèque curieuse, historique et critique, ou Catalogue raisonné de livres difficiles à trouver* (Göttingen, Schmied, 1750–1760, D4654/1-9) címmel megjelent ritka könyv-bibliográfiája a nemzetközi elméletet és módszertant képviseli, Pray György az egyetemi könyvtár ritkaságairól készült munkája magyarországi intézményi példát közvetít (D6248/1-2), míg Johann Heinrich Gottfried von Bretschneider, a budai egyetem könyvtárosának katalógusából az ott megjelölt módszertani forrá-

⁷² Fogarassy Küffnernek, Kalocsa, 1781. március 15. KFK Ms. 447. 7. No. 164. – Fogarassy jóváhagyja a Biblia árát: 1781. április 9. KFK Ms. 447. 7. No. 157.

⁷³ A könyvek megvételéről lásd az 54–56. jegyzetet és a hozzá tartozó szövegrészt.

⁷⁴ 1780. november 11. KFK Ms. 447. 7. No. 155.

sokra kíváncsi, tehát a gyakorlati mintára, hogy a szakirodalom miként alkalmazható egy konkrét könyvtári katalógus összeállításában.⁷⁵

1782 augusztusában körvonalazódott benne a teljes könyvtár katalógusának elkészítésére irányuló terv. A gyűjteményt az ókori klasszikus művek megvásárlásával akarta kiegészíteni; ezt követően már csupán a kortárs filozófiai irodalom – különösen a newtoniánus szerzők – és néhány szépirodalmi mű hiányzott volna. A könyvtár tudományos jelentőségének hangsúlyozása érdekében egy tömör, nyomtatásban is megjelenő katalógus elkészítését vetette fel, amely a tudós közönség számára is láthatóvá tenné a Patachich-féle könyvtár értékeit. Elképzelése szerint egy, a latin és német betűtípusokat jól ismerő fiatal segítő közreműködésével a munka öt-hat hónap alatt megvalósítható. A katalógus anyagát hat nagy tematikus egységbe rendezte volna: teológiai, jogi, orvosi, filozófiai, filológiai és vegyes művek csoportjába.⁷⁶ Fogarassy több kéziratos katalógusa fennmaradt a könyvtár állományáról, azonban ezt az összesített, nyomtatásban megjelenő változatot végül nem készítette el.⁷⁷

Vásárlások könyvkereskedésekből: Krüchten, Weingand–Köpff és Nicolaus Raspe

Patachich könyvkereskedőtől való vásárlásairól már a váradi püspöki időszakából vannak adataink. 1774–1775-ben Joseph Hermann Krüchten (1710–1780) bécsi kereskedőnek adott le rendeléseket.⁷⁸ Krüchtennel nem volt zökkenőmentes az együttműködés, a fennmaradt néhány levelük alapján a kereskedő nem tudta beszerezni egy könyvsorozat további részeit, máskor késett a szállítással.⁷⁹ További problémát jelentett, hogy Patachich a vásárlás után jelezte Krüchten felé, hogy több megvásárolt kötetet visszaküld, mert azok már megvannak a könyvtárban. A visszavétel a kereskedőnek súlyos teher volt, de inkább vállalta, csak ne okozzon kellemetlenséget. A duplumok tételes felsorolását kérte, a további szállítást pedig felfüggesztette az újabb utasításig.⁸⁰ A Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár állományában fennmaradt Krüchten egy nyomtatott katalógusa,⁸¹ valamint három

⁷⁵ KFK Ms. 447. 7. No. 167. – Az értekezés nem ismert, a katalógust nem sikerült azonosítani.

⁷⁶ Fogarassy Küffnernek, Kalocsa, 1782. augusztus 7. KFK Ms. 447. 7. No. 182.

⁷⁷ LAKATOS 2019, 174.

⁷⁸ Krüchten kottakiadó, bizományos, egyetemi könyvkereskedő, kiadó volt, 1754 óta működött üzlete. Nem túl terjedelmes kiadói tevékenysége során latin nyelvű orvosi műveket, Migazzi bécsi érsek beszédeit, Paul Weidmann színműveit, valamint egy cseh nyomtatványt adott ki. Üzleti kapcsolatok tartott fenn Johann Gerhard Mauss pesti könyvkereskedővel is. FRANK, FRIMMEL 2008, 107. Patachich Krüchtentől származó első ismert könyvvásárlását rögzítő jegyzék 1774. augusztus 1-jén kelt: KFK Ms. 644. 16v.

⁷⁹ Krüchten Patachichnak, Bécs, 1775. január 7. KFK Ms. 447. 1. No. 2.

⁸⁰ Krüchten Patachichnak, Bécs, 1775. november 10. KFK Ms. 447. 1. No. 1.

⁸¹ *Catalogus librorum venalium in officina libraria Hermanni Josephi Krüchten, ad globum terrestrem*. [Viennae], [s.a.], D6266.

rendelésének számlája részletes tételjegyzékkel.⁸² A levelezés alapján a kereskedő három szállítmányt kézbesített Patachichnak: kettőt a saját katalógusából válogatott könyvekből és egy további a melki apátságból származó művekből összeállítva.⁸³ Elszámolásai közül a legkésőbbi 1776 májusában kelt, a püspök ezt követően nem tartotta vele a kapcsolatot.

Patachich gyűjteményében további két, a kiadási adatok alapján feltehetően 1775 táján készült kereskedői katalógus maradt fenn. Könyvgyűjtésének kezdeti szakaszában, a váradi időszak alatt ezek révén tájékozódhatott a könyvkereskedők kínálatáról és áráiról. Maguk a kereskedők is eljuttathatták hozzá a katalógusokat abban a reményben, hogy személyében jelentős vásárlót nyerhetnek meg. A pozsonyi Michael Benedict és társa például egy mintegy kétezer kötetet felsoroló könyvkatalógust jelentettek meg. Az érseki gyűjteményben fennmaradt példányban kéziratos javítások találhatók az áraknál és a kiadási éveknél, továbbá egyes tételeket kihúztak, jelezve, hogy azok már nem kaphatók. Maga a kereskedő javíthatta a katalógust, és ő küldhette el Patachich számára. Hasonlóképpen Johann August Bernard bécsi kereskedő teológiai könyvekről készült jegyzékét is ismerte az érsek és könyvtárosa.⁸⁴ Az ezekből történt rendelésekre nincsenek adatok a forrásokban. A váradi időszakhoz tartozó könyvszámlák között egy további kisebb rendeltést találunk Höck pozsonyi kereskedőtől 1774-ből.⁸⁵

Patachich legnagyobb könyvbeszerzési forrása a pesti Weingand és Köpff üzlet volt,⁸⁶ amellyel már a nagyváradi évek alatt kapcsolatba került. Első vásárlása a cégtől 1773 áprilisára tehető, ezt továbbiak követték 1774-ben.⁸⁷ 1775

⁸² KFK Ms. 447. 1. No. 4–5.; Ms. 644. 16v.

⁸³ Krüchten Patachichnak, Bécs, 1775. október 14. KFK Ms. 447. 1. No. 3.

⁸⁴ *Catalogus librorum apud Michalem Benedict et socios bibliopolas Posonienses...*, Pressburg, s. a., D6267; *Catalogus librorum theologicorum qui adscripto pretio venales prostant Viennae apud Augustinum Bernardi*, Viennae, s. a., D6268.

⁸⁵ *Specificatio Librorum a Bibliopola Posoniensi Höck die 28 Junii 1774 emptorum*. KFK Ms. 644. 15r–16r. – Höck személyét nem sikerült azonosítani a korabeli pozsonyi könyvkereskedők között.

⁸⁶ Johann Michael Weingand 1770-ben kapott kereskedői jogot Pesten. Társával, Johann Georg Köpff-fel alapította meg boltját, amely gyors fejlődésnek indult, Budán és Kassán nyitottak újabb fiókokat. Főként külföldi szerzők műveit értékesítették, emellett kortárs és régebbi magyarországi tudós szerzők latin nyelvű könyveit. A vevők a városi polgárság, az arisztokrata családok és az egyházi középpréterg tagjai közül kerültek ki. A cég fennmaradt hagyatékának tanúsága szerint a kiterjedt nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező kereskedőház Pest szellemi életét bekapcsolta az európai körforgásba: Bécs helyett Pesten is be lehetett szerezni az új külföldi műveket. Ld.: KÓKAY 1997, 96–97; PAVERCSIK 1999, 322–324; GRANASZTÓI 2009, 68–96.

⁸⁷ Ms. 644. 9r–10v: *Specificatio librorum a bibliopola Pestiensi Ioanne Weingand die 16 7bris 1773 emptorum*; 11r–14r: [...] *die 11 aprilis 1774 emptorum*; lapszám nélkül: [...] *16 7bris 1774 emptorum*. Weingand 1774-ben kiadott katalógusai ott voltak Patachich gyűjteményében: *Catalogus universalis librorum omnigenae facultatis, qui venales prostant in officiana libraria Joan. Mich. Weingand et Joan. Georgius Koepf bibliopolarum*, [1774], Pest, D6271, D6287.

májusában egy kisebb, bekötetlen könyvcsomag érkezett Weingandtól több antik-vával és ritka könyvvel.⁸⁸

A kereskedő 1775-ben kelt leveleiből kiderül, hogy ők kapták meg Patachich-tól az elsőbbségi jogot a püspöki könyvtár számára történő könyvek beszerzésében. A meghatalmazás azt eredményezte, hogy a kereskedő az új könyvjegyzékeket először Patachichnak küldte el, aki így megelőzte a többi potenciális vásárlót.⁸⁹

A vásárlások Weingandtól Patachich kalocsai érseki éve alatt szaporodtak meg. Nincs adatunk arra, hogy az érsek vagy könyvtárosai Weingandon kívül Pest-Buda, Pozsony vagy Bécs más könyvkereskedőitől is vásároltak volna. Ezt támasztja alá, hogy a kalocsai könyvtárban mindössze egy további, az érseki időszakból származó kereskedői katalógus maradt fenn, amelyet a budai Diepold–Lindauer cég adott ki, és a tőlük való rendelést további források nem bizonyítják.⁹⁰

Weingand 1776. április 2-án gratulált Patachichnak az érseki kinevezéshez. Ekkor ajánlotta fel neki megvételre elsőbbségi joggal a *Le Pitture antiche d'Ercolano e contorni* című (8 vol., Napoli, nella Regia Stamperia, 1757–1792, D2168/1-8) ritka sorozat első kiadását 550 forintért. Hangsúlyozza, hogy a mű kivitelezése során „sem költséget, sem művészi erőfeszítést nem kíméltek”. Kiemeli a rézmetszetek minőségét, és azt, hogy a munkálatokban Itália vezető művészei és tudósai vettek részt. A munka a herculaneumi, pompeji és további, a Nápolyi-öböl környékén megvalósult ásatások hivatalos, udvari publikációja, amely a feltárt antik falfestményeket és tárgyakat egész oldalas rézmetszeteken, reprezentatív kivitelben mutatja be. A nápolyi udvar felügyelete alatt készítették, nem szabad kereskedelmi forgalomra, hanem uralkodók, főpapok és a legfelső elit számára. Weingand ajánlata egyértelműen a felső elit könyv- és műkincspiacához tartozó ajánlat, amely Patachichot európai rangú gyűjtőként és mecénásként pozicionálja.⁹¹

⁸⁸ Az 1775. május 15-én küldött rendelés (KFK Ms. 447. 1. No. 6.) tartalma: Johannes Buxtorf, *Biblia sacra Hebraica et Chaldaica*; Juan de Henao *Scientia media theologicæ defensata* (Lugduni, Arnaud et Borde, 1674, D0823/1-2); Valentin Schindler, *Lexicon pentaglotton* (Hanoviae, Hans Jacob Hanne, 1612, D5504); Mattheus Polus, *Synopsis Criticorum* (Ultrajecti, Ribbius, 1684, D0201/1-5); Johannes Serranus, *In Levitici librum commentaria* (Antwerpiae, Plantinus, 1572, D0127); Henricus Stephanus, *Concordantiae Graecae et Latinae Novi Testamenti*; Dionysius Cart-husianus, *In quatuor Evangelistas enarrationes* (Coloniae, Quentell, 1533, D0242); Claudius Frassen, *Disquisitiones biblicae* (Paris, Witte, 1705, D0077); Martinus Antonius Delrio, *Adagialia Sacra Veteris et Novi Testamenti* (Lugduni, Horace Cardon, 1614, D0400/1-2); Conrad Kircher, *Concordantiae veteris Testamenti Graecae* (Francofurti, Marnius–Aubin, 1607, D0078); Johannes Morinus, *Exercitationes ecclesiasticae in utrumque samaritanorum Pentateuchum* (Ultrajecti, Broe-delet, 1694, K03466).

⁸⁹ Weingand Patachichnak, Pest, 1775. december 26. KFK Ms. 447. 1. No. 6.

⁹⁰ *Catalogus novorum librorum juridico-historico-politico-physico-mathematicorum et aliorum artium liberalium, qui adposito pretio venales prostant apud Floridum Diepold et Johannem Lindauer Bibliopolas Budenses*, Buda, Florius Diepold, 1780, D6332.

⁹¹ KFK Ms. 447. 1. No. 1. – Patachich privilegizált helyzetét a kötet beszerzésében mutatja, hogy Klimó György pécsi püspök – más beszerzési forrás hiányában – Pietro Maria Gazzaniga

Weingand rendszeresen elküldte nyomtatott katalógusait Patachichnak. Ezek közül háromban ismeretlen kéztől – valószínűleg Patachichtól, Fogarassy vagy Küffner könyvtárosoktól – származó jelölések vannak az egyes tételek mellett, amelyekkel jelezték, hogy mely köteteket tegyék félre az érsek számára, és később szállítsák el.⁹² Patachich a köteteket minden esetben bekötve kérte kézhez kapni.⁹³

Az érsek mellett pesti könyvtárosa, Küffner tartotta a kapcsolatot Weinganddal. A levelezéshez kapcsolódó számlák alapján Patachichék nagyrészt kortárs, frissen megjelent kiadásokat rendeltek tőle, gyakran nagy tételben, egy-egy alkalommal akár több száz kötetet. Azonban az érsek bibliofil érdeklődésének megfelelően a cég ritka, értékes könyvek beszerzését is vállalta. Például az egyik számlájuk *Specificatio librorum rariorum, et antiquorum* címmel jegyzett melléklete számos antikva megvásárlását jelzi.⁹⁴ Egy másik számla azt is igazolja, hogy Weingandék az érsek megbízásából részt vettek egy 1782. május 17–18-án Pesten megrendezett könyvárverésen, ahol számos kötetet szereztek be számára.⁹⁵ Jelen tanulmány nem veszi számba a kereskedéstől történt valamennyi rendelést és nem azonosítja az így vásárolt összes könyvet; ennek a munkának az elvégzésére egy későbbi kutatás keretében kerülhet sor.

közvetítésével próbált példányt kérni belőle a nápolyi király gyóntatójától könyvtára számára, és nem járt sikerrel. DÓBÉK 2026a, 105.

⁹² D6275. A könyvtárban megtalálható a *Catalogus librorum theologicorum...* című Weingand-katalógus pótfüzete, valamint egy 1779-es katalógus (*Catalogus librorum juridico-medico-historico etc. etc. qui venales prostant*, Pestini et Budae apud I. M. Weingand et J. G. Köpff.) Ennek két pótfüzete van, bennük jelölésekkel az egyes tételek mellett: *Erste Fortsetzung des allgemeinen Verzeichniß juridisch-historisch-medicinischen etc. Bücher, welche bey Weingand und Köpf in Pest in der Schlangengassen im Köpfischen Haus und in der Vestung Ofen um billige Preise zu haben seyn*, s.n., s.l.; *Erste Fortsetzung des allgemeinen Verzeichniss geistlicher Bücher [...]*, s.n., s.l. Továbbá az 1781-es katalógust is elküldték Kalocsára, ebben szintén jelzések vannak a megvásárolandó tételeknél: *Catalogus nonnullorum rariorum, partimque rarissimorum varii idiomatis et argumenti librorum, quos una cum parva collectione imaginum eruditorum aeri lignove incisarum venum exponit et quibus ad indicem generalem librorum rariorum, suam quantulamcunque confert partem H. G. a B.*, apud Weingand et Köpf, Pestini, 1781. D6256.

Az 1779. évi katalógus előszavában a kereskedők kifejtették, hogy kereskedelmi céllal nyomtatott kiadványuknak jelentős kulturális szerepe van. Mivel Magyarországon még nem volt olyan tudós folyóirat, amelyből az új könyvekről értesülhettek az olvasók, ezt a szerepet a kereskedői katalógus vette át. Weingandék ezekben meghatározták az árat is, kivéve a ritka, nehezen beszerezhető könyvek esetében, amelyekre egyedi árszabás volt érvényes. Kiemelték, hogy ha a katalógusban szereplő valamely könyv éppen nem volna megtalálható üzletükben, akkor azt rövid időn belül beszerezik kiterjedt levelezésünk révén Németországból, valamint Angliából, Hollandiából, Franciaországból, Itáliából és Svájból. A katalógust jelképes összegért lehetett tőlük megvenni, könyvvásárlás esetén árat visszatérítették.

⁹³ Patachich Weingandnak, fogalmazvány, dátum nélkül. KFK Ms. 447. 1. No. 4.

⁹⁴ KFK Ms. 447. *Bücher, die für Ihre Excellence zu der Erzbischöffen von Colocza abgereicht.*

⁹⁵ KFK Ms. 447. 2. No. 12. *Seine Excellenz der Herr Erzbischof Baron von Patachich haben in der Bücher Licitation 1782. den 17. und 18 May zu Pest erstanden.*

Patachich rendelkezései között nem csak teológiai, hanem történeti, természettudományi, irodalmi műveket is nagy számmal találunk. A katalógusban ritka könyvként jelölt tételeket nem jelölte megvásárolandóként, ezekre külön ajánlatot kaphatott, illetve más forrásokból – például aukciókról – kedvezőbb áron is beszerezhetette őket. A jegyzékekben, amelyek az érsek által megrendelt és átvett könyveket sorolják, gyakran visszaköszönnek a kalocsai szemináriumhoz és Fogarassy oktatott tárgyaihoz kapcsolódó könyvek. Például 1779-ben bibliai filológiai munkákat, orientalisztikai és klasszika-filológiai segédkönyveket, héber, arámi, arab, görög és latin nyelvekre vonatkozó szótárakat, nyelvtanokat és kommentárokat rendelt.⁹⁶

Fogarassy és Küffner levelezésében több alkalommal felbukkan a „pesti kereskedőre” tett utalás, akinek kínálatából Küffner Fogarassy kérésére több könyvet is beszerezett. Praktikus okai lehettek annak, hogy nem közvetlenül Fogarassy fordult a kereskedőhöz a kéréseivel; Küffner könnyen elérte Weingandék könyvesboltját, ahol személyesen tudott tájékozódni az aktuális kínálatról és újdonságokról. Két levelet ismerünk, amelyet Weingand és Küffner váltottak egymással; ezek egyikében szerepel Fogarassy Küffneren keresztül leadott rendelése: Weingand 1781. október 12-én két filozófiai-esztétikai munka mellett küldi el neki azokat a könyveket, amelyeket már régóta kért, az *Orlando furioso*-t két kötetben és Tasso *Gerusalemme liberata*-ját (gyakran *Il Goffredo* címmel jelent meg: Stamperia della L.C.A., 1763, F0225/E).⁹⁷ A két másik ekkor vásárolt könyv is említést érdemel, mivel ritkán kerülnek elő egyházi személyek gyűjteményében: nem állapítható meg, hogy Patachich vagy Fogarassy kezdeményezésére, de megvásárolták Christoph Martin Wieland (1733–1813), a felvilágosodás egyik legjelentő-

⁹⁶ Weingand Patachichnak, Pest, 1779. április 19. KFK Ms. 447. 1. No. 8. – A megrendelt könyvek listája: Didacus (a Sancto Antonio), *Enchiridion Scripturisticum Tripartitum...*, 14 példány; Johannes Buxtorf, *Lexicon Chaldaicum, Talmudicum et Rabbinicum*; Jacobus Golius, *Lexicon Arabico-Latinum* (Lugduni, Elsevir, 1653, C1070); Giulio Bartolucci, *Bibliotheca Magna Rabbinica, de Scriptoribus et Scriptis Hebraicis* (Roma, Tipografia della Propaganda Fide, 1675–1694, D3438/1-4); Carlo Giuseppe Imbonati, *Bibliotheca latino-hebraica* (a *Bibliotheca magna rabbinica* kiegészítő köteteként jelent meg); Cornelius Schrevelius, *Lexicon manuale Graeco-Latinum et Latino-Graecum*, (kötött és bekötetlen, példánya a könyvtárban: (Dresda, Zimmermann et Gerlach, 1736, M06069); Antonio Zanolini, *Lexicon Chaldaico-rabbinicum cum rabbinorum* (Patavii, typis Seminarii, 1747, D4986); Jean-Étienne Menochius, *Totius Sanctae Scripturae Commentarii*, 5 példány (Venetiis, ex typographia Remondiniana, 1758, D0206/1-3); Giuseppe Pasini, *Grammatica linguae sanctae institutio*, 5 példány. A rendelést kiegészíti Raphaelis Fabretti *Inscriptionum antiquarum explicatio et additamentum* című munkája, az antik feliratos emlékek filológiai magyarázatával, jelezve a klasszikus régészet és epigráfia iránti érdeklődést (Romae, Gallerus, 1702, D1962/koll. 1). A rendelés tételeit lásd még: KFK Ms. 447. 2. No. 10. *Libri a bibliopola Weingand die 28 Aprilis 1779 missi*.

⁹⁷ Weingand Küffnernek, Pest. KFK Ms. 447. 2. No. 3. – Fogarassy vonatkozó rendeléséhez lásd a 67. jegyzethez tartozó szövegrészt. Fogarassy végül a drágább és díszesebb Ariosto-kiadást vette meg: Venezia, Stefano Orlandini, 1730, K06020, gazdagon illusztrált, egész oldalas rézmet-szettekkel.

sebb szerzőjének *Komische Erzählungen* és *Musarion* című műveit.⁹⁸ A kötetek jelenléte Kalocsán azt jelzi, hogy érseki könyvtár gyűjtőköre nyitott volt a kortárs világi irodalom és az esztétikai–filozófiai diskurzusok felé.

Weingand egy másik levelében ad hírt Küffnernek Febroni *Commentarius in suam retractionem* című művéről (Francofurt ad Moenum, ex Officina Esslinegriana, 1781), amelyet már megrendeltek, egy új Voltaire-kiadásról, valamint a bollandisták a coudenbergi kanonokrend kolostorában megjelent újabb köteteiről. A levéllel küldött könyvcsomag 12 kötetet tartalmazott, amelyet Patachichnak kért átadni.⁹⁹

A Weingand és Köpff cég tevékenysége túlmutatott a könyvbeszerzés technikai lebonyolításán: a vállalkozás közvetítőként működött a nemzetközi könyvpiac és az érseki gyűjteményért felelős könyvtárosok, valamint az érsek között. Patachich tudatos stratégiával élt a pesti könyvkereskedő kínálta lehetőségekkel: a legújabb, kortárs kiadványok gyors beszerzése mellett jelentős számban vásárolt antikvár műveket is a cég közvetítésével.

Patachich kapcsolathálójában még egy könyvkereskedő említést érdemel: az érsek bécsi közvetítéssel került kapcsolatba a nürnbergi Gabriel Nikolaus Raspéval.¹⁰⁰ Patachichnak 1782-ben címzett leveléből kiderül, hogy az érsek már 1777-ben megbízta Raspét azzal, hogy kísérje figyelemmel a könyvárveréseket, és azok kínálatából elsősorban a portrégyűjteményeket szerezze be számára.¹⁰¹ Raspe további hat, portrékat tartalmazó kötetet küldött Patachichnak, mint írja: „Örömmre szolgál, hogy alkalmat találok a portrégyűjteményt teljesebbé tenni. A mellékelt könyvek, amelyeket [...] Bécsből küldök, bizonyosan nem csekély fényt kölcsönöznek annak. A könyvek rendkívüli pompájuk és ritkaságuk ellenére igen olcsók, és tízszeres áron sem tudtam volna őket megszerezni, ha nem egy árverésen kerülnek a kezembe.”¹⁰²

⁹⁸ A *Komische Erzählungen* (1765) ironikus hangvételű prózai elbeszélések gyűjteménye, amelyek az emberi gyarlóság, a szerelem és az erkölcsi ítéletek problematikáját vizsgálják. A *Musarion* (1768) verses–filozófiai elbeszélés, amely az értelem és az érzékiség harmóniájának eszményét állítja középpontba. A mű a 18. század végén széles körű recepcióra talált, ugyanakkor az erotikus tartalom miatt indexre került, lásd: HOFMANN 1998, 129–207.

⁹⁹ Weingand Küffnernek, dátum nélkül, KFK Ms. 447. 1. No. 2.

¹⁰⁰ Raspe (1712–1785) 1739 és 1743 között Nürnbergben dolgozott Johann Stein özvegyénél, akinek a lányát 1744-ben feleségül vette. 1744-től 1754-ig „Stein und Raspe” néven sógorával, Johann Adam Steinnel társult; 1754-től 1785-ig egyedül, „Raspesche (vagy: Raspische) Buchhandlung” néven vezette boltját, amelyet halála után özvegye vett át: BRAUN 1888.

¹⁰¹ Raspe Patachichnak, Nürnberg, 1782. január 2. KFK Ms. 447. 16. No. 233.

¹⁰² A levélhez mellékelt listában sorolja fel az elküldött könyvek adatait: 1. Fulvio Orsini, *Imagines et elogia virorum illustrium et eruditor ex antiquis lapidibus et nomismatib.*, Romae, 1570 (D1967); 2. Anselmus van Hulle, *Pacificatores orbis christiani*, Rotterdami, Slaart, 1697 (D2115); 3. *Principum et illustrium quorundam virorum*, Lugduni, Pieter van der Aa, ca. 1705, (D2862); 4. André Thevet, *Vies et portraits des hommes illustres*, Paris, Chaudier-Marentin, 1584, (D2315/B); 5. Emmanuel de Meteren, *L'Histoire des Pays-Bas*, la Haye, Hellebrant Jacob Wou, 1618 (D2853);

Római közreműködők: Poloni és Zaccaria

Rómában Patachich ágense Bartholomeo Pinto Poloni volt, aki fiával, Francescóval együtt később Szily János szombathelyi püspök szolgálatában is állt.¹⁰³ Tevékenységük mindkét főpap esetében elsősorban a pápai udvarral kapcsolatos értesülések, valamint egyéb politikai hírek közvetítésére korlátozódott; könyvküldésekben csak ritkán vettek részt. Ennek oka feltehetően az volt – ahogyan Szily esetében is megállapítottuk –, hogy az itáliai könyvbeszerzések az 1780-as években a magasabb költségek és a szállítás viszontagságai miatt egyre kevésbé bizonyultak kedvezőnek. Ezzel párhuzamosan a bécsi kereskedők kínálata jelentősen bővült, a gyakori aukciók kedvező beszerzési lehetőségeket kínáltak; emellett ekkorra már a pesti könyvkereskedések is reális alternatívát jelentettek.

Poloni már a váradi évek során kapcsolatban állt Patachich püspökkel. Ebben az időszakban egyetlen alkalommal értesíti könyvekről: 1765-ben Szerdahely Gábor befejezte tanulmányait a Collegium Germanicum et Hungaricumban, és hazatérésekor Poloni három nemrég megjelent kötetet adott át neki, amelyek „a tudós férfiak használatára igen hasznosnak bizonyultak”, hogy adja át őket Patachichnak.¹⁰⁴

Poloni az érsek szolgálatában maradt annak haláláig, azonban könyvek római beszerzése, új kötetek megjelenésének híre nincs jelen további levelezésükben.

A római könyvbeszerzésekben és hírek továbbításában Fogarassy mellett – aki római tanulmányai idején látta el ezt a feladatot – Francesco Antonio Zaccaria jezsuita teológus, történész, könyvtáros állt az érsek szolgálatára. Zaccaria római jezsuitákon keresztül kerülhetett kapcsolatba Patachichcsal. 1778-tól az érsek haláláig fennálló levelezésük leggyakoribb tárgya a római szerző új műveinek bemutatása, illetve a megjelenéshez szükséges támogatás kérése.

Zaccaria az érseknek saját műveit küldte el. A jezsuita tudós rendkívül termékeny író volt, Sommervogel 161 nyomtatott művet tulajdonít neki az egyháztörténet, a teológia és kánonjog, a liturgikus irodalom, a polemikus irodalom és az irodalomtörténet témaköreiben.¹⁰⁵ 1780-ban tudósítja Patachichot, hogy Giovanni Desideri gondozásában – Zaccaria gyakran név nélkül publikált – megjelent az általa összeállított *Efemerologio Universale* (Roma, Salomoni, 1780), amely napi bontásban az év eseményeit mutatja be egyfajta történeti naptárként.¹⁰⁶ A kötetet egy Rómából Győrbe visszatérő diáknak adta át, hogy juttassa el az érseknek. Egy év múlva, a *Biblioteca ritualis* harmadik kötetének megjelenése idején érdeklődött, hogy megkapta-e az *Efemerologi*ót. Újabb könyvét is szeretné eljuttatni, amint

6. Père Anselme de Sainte-Marie, *Histoire généalogique et chronologique de la Maison royale de France*, Amstelodami, Chatelain, 1713 (D2215).

¹⁰³ DÓBÉK 2025b, 345–346.

¹⁰⁴ Poloni Patachichnak, Róma, 1765. április 6. KFK Ms. 557. Corrispondentiae Poloni.

¹⁰⁵ SOMMERVOGEL, 8:1381–1435.

¹⁰⁶ Zaccaria Patachichnak, Róma, 1780. szeptember 30. KFK Ms. 447. 4. No. 121.

alkalom adódik rá, de nem akarja olyanra bízni, aki elveszítené. Leveléből kiderül, hogy Poloni egészségi állapota miatt már nem tudott efféle ügyeket intézni.¹⁰⁷

Zaccaria több 17. századi történeti munka új kiadását adta közre. Patachichot értesítette, hogy Sforza Pallavicino könyvének, az *Istoria del Concilio di Trentó*-nak az új kiadása az ő jegyzeteivel és a szerző életrajzával bővítve fog megjelenni hat kötetben.¹⁰⁸ Ebből a munkából már nem tudott küldeni, mivel csak 1797-ben jelent meg.

Levelezésükből kiderül, hogy a könyvküldéshez igénybe vettek más közvetítőket is. Patachich 1782 januárjában arról számol be, hogy „az eddig küldött könyveket megkapta”, és javasolja, hogy a következő szállítmányt a Zaccaria által már ismert római könyvkereskedők bevonásával bonyolítsák le. Venanzio Monaldini és Paolo Giunchi¹⁰⁹ ugyanis kapcsolatban álltak a pesti Weingand és Köpff céggel, amelyen keresztül könyvszállítmányok érkeztek Rómába és onnan Pestre. Patachich szerint Mariosa jól ismerte a pesti kereskedést, így feltételezhető, hogy a kereskedelmi kapcsolat rajta keresztül jött létre. Ennek alapján azt tanácsolta a római tudósnak, hogy Monaldiniék következő szállítmányához csatolja a neki szánt köteteket, hogy azok biztonságosan eljussanak hozzá.¹¹⁰

Patachich bécsi összeköttetései: Bernáth György, Ignaz Kibler és Anton Kurz

A bécsi könyvpiac a kereskedések kínálata, valamint az aukciók gyakorisága miatt kiváló beszerzési lehetőséget kínált Patachichnak, amihez helyi ágensei és könyvügynökök segítettek hozzá.

Bernáth József bécsi ágens Patachich mellett Klimó György pécsi püspök szolgálatában is állt.¹¹¹ A bécsi udvar politikai híreit közvetítette, emellett a könyvbeszerzésekben volt a magyar főpapok segítségére. Patachichnak küldött levelei alapján közvetítő szerepet töltött be a könyvkereskedők, a könyvügynökök és az érsek között. Bár levelei között számos kéziratos könyvjegyzéket találunk, ezek kontextusa nem ismert – nem tudjuk, hogy mely kereskedők, aukciók kínálatát mutatják be, valamint címzés sem szerepel rajtuk, így bizonytalan, hogy ezeket valóban ő továbbította-e az érseknek. Bernáth egyik fő feladata az érsek bécsi pénztárának kezelése. Gyakran jelentett különböző célú kifizetésekről, egy alkalommal például Ignaz Kibler könyvügynöknek fizetett ki két frissen beszerzett kötetet (Tommaso Maria

¹⁰⁷ Zaccaria Patachichnak, Róma, 1781. október 1. KFK Ms. 447. 4. No. 119.

¹⁰⁸ Zaccaria Patachichnak, Róma, 1784. január 30. KFK Ms. 447. 4. No. 118.

¹⁰⁹ Monaldini mint könyvkereskedő- és kiadó volt bejegyezve a könyvek impresszumában, míg Giunchi (neve szerepel Paolo Giunchi Komarek formában is) nyomdászként, 1760–1790 körül működött aktívan. Több kötet kiadói mezőjében együtt szerepel a két név – „per Paolo Giunchi, a spese di Venanzio Monaldini”, „a spese di Venanzio Monaldini e Paolo Giunchi” –, vagyis együtt vállalták a kiadvány költségeit és megjelentetését.

¹¹⁰ Patachich Zaccariának, Pest, 1782. január 7. KFK Ms. 447. 4. No. 114.

¹¹¹ DÓBÉK 2026a, 103.

Mamachi, *Epistolarum ad Justinum Febronium*, Romae, Salvioni, 1776–1778, D4250/1-2, és Antoinus de Haen, *De miraculis liber*, D6206).¹¹² Patachichnak segítségével volt abban is, hogy az érsek környezetében megjelent munkákat – például a budai egyetem ünnepélyes megnyitására készült beszédek és költemények – több magas rangú bécsi személy számára eljuttassa.¹¹³

Mivel az érsek különösen nagy hangsúlyt fektetett könyvritkaságok vásárlására, a bécsi aukciókon való részvételre is adott megbízást. Ezt a munkát egyik ügynöke, Anton Kurz látta el, aki a bécsi udvar kötelékében dolgozott és a magyarországi főpapok közül még Szily János szombathelyi és Andrassy Antal rozsnyói püspökök voltak ügyfelei.¹¹⁴

Patachich és Kurz együttműködését egy korábbi tanulmányomban mutattam be, itt annak eredményeit összegzem néhány újabb kutatási adattal kiegészítve.¹¹⁵ Levelezésük alapján az ügynök 1782 májusa és októbere között két jelentős bécsi aukción képviselte az érseket. Az első, 1782 tavaszán zajló árverés a Bibliotheca Penkeriana feloszlata volt, ahol több mint háromezer nyomtatott könyv, kéziratok és térképek kerültek kalapács alá. Kurznak az érsek által kijelölt tételek közel felét – köztük értékes kéziratokat – sikerült megszereznie kedvező áron. Michael Denis bécsi könyvtáros és irodalmár adott neki szakmai tanácsot az értékelésükhöz. Patachich elégedett volt az eredménnyel, de utólag hiányolta néhány különösen ritka mű – elsősorban egy középkori latin Biblia-kódex és bizonyos történeti munkák – megszerzését. Kurz ezeket utólag igyekezett pótolni, és sikerrel vásárolt meg egy 13. századi, arany iniciálékkal díszített Biblia-kódexet, amely ma is azonosítható a Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár állományában (Ms. 267). Az aukción vásárolt kötetek jegyzéke nem maradt fenn, a levelekben az ügynök néhány mű címét említi meg. Azonban fennmaradt az árverés katalógusa (D6264), amelyben egyes tételek mellett ismeretlen kéztől származó ceruzás jelölések találhatók, hasonlóan a könyvkereskedői katalógusok esetében megismert gyakorlathoz. Sikerült azonosítani, hogy a megjelölt tételek az érsek vásárlásait jelzik, nagy részük ma is megtalálható a Patachich-könyvtár állományában. Eszerint Kurz több mint 300 könyvet vett az árverésen, köztük értékes kéziratokat és antikvákat.¹¹⁶

¹¹² Bernáth Patachichnak, Bécs, 1776. november 23. KFK Ms. 447. 3. No. 81. Bernáth jelezte, hogy De Haen munkáját betiltották. A könyv a „csodás gyógyulások” kritikai vizsgálata, annak bemutatása, hogy az állítólagos miraculumok nagy része orvosi szempontból megmagyarázható.

¹¹³ Bernáth Patachichnak, Bécs, 1780. július 3. Ms. 447. 3. No. 29.

¹¹⁴ DÓBÉK 2025b, 330.

¹¹⁵ DÓBÉK 2026b, megjelenés alatt.

¹¹⁶ A katalógus *Manuscripta* részlegéből ma is azonosíthatóak a kalocsai könyvtárban: (katalógus tétele száma+katalógus tételének leírása+mai jelzet) 1. Petr. de Crescentiis *Ruralia Commoda* aus dem XV. Jahrh. (Ms. 378); 30. *Psalterium et Cantica in Membrana cum Miniaturis*. Sec. XV. (Ms. 382); 39. *Relazione della Corte di Roma, tanto in Spirituale, che in temporale*, 1675. (Ms. 255); 52. Vita B. Wilhelmi Conf. Comitis Pictavorum et Eremitae a Theobaldo episcopo scripta (Ms. 353); 68. Guido de Columna *Historia Trojana* in pergam scripta, 1470. (Ms. 311); 69. *Dizionario Cavalleresco* IV. Tomi (Ms. 024/1-2); 71. Eusebii Pamph. *Historia Ecclesiastica et Cassiodorus Historia*

Az ügynök 1782 őszén egy újabb aukción vásárolt az érsek számára történeti, irodalmi és kritikai témájú könyveket, köztük ritkaságokat. Ezután levelezésük megszakadt.

Bécsben Kurz mellett Ignaz Kibler állt Patachich szolgálatában mint könyv-ügynök. Őt nagy valószínűséggel azzal a miniatúrafestővel és rajzolóval azonosíthatjuk, akinek munkái egy Budán, 1783-ban megjelent kötetben is szerepeltek.¹¹⁷ Patachichnak címzett három, 1776-ból fennmaradt levele alapján tudjuk, hogy Bécsben ismerkedett meg az érsekkel, aki azzal bízta meg, hogy az irodalmi körökben érdeklődve derítse fel, hol találhatók eladásra kínált ritka szerzők művei.

Kibler nem kizárólag Bécsben, hanem más osztrák városokban is próbált ritkaságokhoz jutni, elsősorban egyházi személyek közvetítésével. Első beszámolójában kifejti, hogy kutakodása „hosszadalmas volt, és eleinte minden eredményt nélkülözött, mivel a kolostori szekrényekből a termés igen nehezen bukkan elő, akkor is, ha nem ritkán duplumok is vannak közöttük.”¹¹⁸ Végül egy szerzetes közvetítésével, Morvaország határvidékén akadt eladásra kínált ritkaságokra. Őt értékes művet itt megvásárolt Patachich számára, a többiről jegyzéket készített, hogy az érsek válogathasson közülük. Bár sem a lista, sem a megvásárolt könyvek címei nem maradtak fenn, Kibler leveléből tudjuk, hogy kivételesen jó áron jutott a könyvekhez, köztük egy értékes Bibliához: „áruk nem áll arányban értékükkel hiszen közülük pusztán egy Bibliát a Bentley-féle könyvtárban¹¹⁹ 150 forintért kínálnak”. Patachich jóváhagyta a vásárlást, Bernáth György ágensen keresztül küldött pénzt a költségekre.¹²⁰

Tripartita, Sec. XV. (Ms. 313); 95. Processus feudalis de Varesio et Historia primorum Ducum Mediolanensium (Ms. 338); 97. S. Pauli Epistolae cum glossa [...]. Sec. XV. (Ms. 371).
Néhány példa a katalógusból beszerzett antikvák közül: 18. Collectio omnium librorum hebraeorum, graecorum, [...], plerique in aedib. Willeri, 1592 (C0654); 86. Agenda S. Modus administrandi Sacramenta [...], 1585 (A0780); 303. Epistola SS. Antonii, Ignat. Antioch, B. Virginis, Polycarpi [...] Camperio editore, Paris, 1516 (D0523/koll1); 320. Commentariorum urbanorum Raphaelis Volaterani [...], ap. Frobenium, 1559 (K01332); 371. Pet. Lombardi Sententiarum, Paris, 1558 (D1081/A); 429. Jornandes de rebus Gothorum [...], Aug. Vind., 1515 (D2054); 442. Monasteriorum Germaniae praecipuorum [...], Ingols., 1551 (D2446); 468. Marci Velseri Rer. August. Vindelicarum [...], Venet., 1594 (D3068); 497. Agenda caeremonialia secundum ritum ecclesiae Olomucensis, Cracoviae, 1586 (D3802); 552. Biblia Sacra, Antwerp., ex off. Plant., 1583 (D0051); 704. S. Io. Chrysostomi Missa [...], Venet., 1523 (D6614). Ősnyomtatvány: 651. S. Antonini Hor. Summa cum tabula. Partes IV. Vol. III. Argent. per Joan Grüninger, 1496 (IN090/1-3).

¹¹⁷ A korszak könyvtörténetében két Kibler ismert Bécsben, a szakirodalom gyakran összekeveri őket: Friedrich Kibler (1747–1816) antikvár könyvkereskedést vezetett, míg Ignaz Kibler (1749–1806) miniatúrafestő volt: TASSINARI 2022, 307. Ignaz Kibler metszeti megalálhatók Mitterpacher Lajos és Piller Mátyás, a budai egyetem tanárainak *Iter per Poseganam Sclavoniae provinciam* címmel megjelent munkájában.

¹¹⁸ Kibler Patachichnak, Bécs, 1776. augusztus 30. KFK Ms. 447. 9. No. 185.

¹¹⁹ Uo. Richard Bentley (1662–1742) angol tudós és teológus.

¹²⁰ Kibler Patachichnak, Bécs, 1776. december 20. KFK Ms. 447. 8. No. 184.

Továbbá Patachich felhívta Kibler figyelmét a Wurmbrand család elhagyatott könyvtárára a Schwarza folyó völgyének egyik településén. Kibler utazásai során felkereste a gyűjteményt, és megállapította, hogy az addig használaton kívül marad, amíg fel nem vásárolják. Ehhez azonban jelentős anyagi erőforrásokra lenne szükség, mivel a család legalább az állomány harmadát egyben kívánja értékesíteni.¹²¹

Kibler már 1776 augusztusában említést tett arról, hogy Bécsben találkozott egy volt könyvtárossal, aki megosztotta vele, hogy közel nyolcezer duplumról tud, amelyekről méltányos áron vagy megfelelő csere útján szívesen megválnának. Novemberben Stájerországba utazott, hogy ott megtekintse ezt a gyűjteményt. Bejárta Graz és környéke „tudományos” helyszíneit; bejutott az említett könyvtárba is, ahol a ritka és kiváló állapotú duplumok voltak. Még nem jegyezték fel őket katalógusba, Kibler pedig a téli időszakban nem tudott kivonatot készíteni róluk, az idő jobbra fordultával tervezte elvégezni a munkát. Ez volt stájerországi tartózkodása fő célja, amit végül az időjárás és betegség miatt nem tudott teljesíteni.¹²² Bécsbe való hazatérte után arról tudósított, hogy az út során – eljutott Salzburg határáig – a helyi gyűjteményekből való jövőbeli vásárlásokhoz biztos kapcsolati alapokat fektetett le, miközben a kedvezőtlen téli időjárás miatt egyelőre kénytelen volt megpihenni, amíg a körülmények lehetővé nem teszik az ügy teljes lezárását.

Vásárlásai alapján Kibler Patachich alkalmazásában a ritka könyvek piacára specializálódott: Bécsből egy olyan, a városban rendezett aukcióról számol be az érseknek, amelyen a jezsuiták könyvtárának köteteit bocsátják licit alá. A katalógus elküldését feleslegesnek tartja, mivel véleménye szerint az abban szereplő valamennyi tétel ritkaságszámba megy. Közülük különösen két művet emel ki: egy antwerpeni Bibliát, valamint Théophile Raynaud összes munkáit tizenkilenc kötetben.¹²³ Kibler további levelei nem maradtak fenn, így nincs közvetlen információnk arról, hogy az érsek végül megvásárolta-e ezeket a műveket. Ugyanakkor a Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtárban őrzött Raynaud-sorozat (Lugduni, Boissat et Remeus, 1665, K04010/1-13, K00868/1 24671) címlapján található korábbi posszessor bejegyzése – *Prof. S. J. Vien. Cat.* – megerősíti, hogy a köteteket a Kibler által említett bécsi aukción szerezték be. Az antwerpeni Biblia esetében nem lehetünk ilyen bizonyosak a bécsi eredetet illetően. Fogarassy ugyanis még 1781-ben is azt írta Küffnernek, hogy a ritka antwerpeni Biblia kiadás nem található meg a könyvtárban.¹²⁴ Ezt tovább erősíti, hogy a kalocsai antwerpeni Bibliák példányaiban nem szerepel a provenienciára utaló, korábbi

¹²¹ Kibler Patachichnak, Bécs, 1776. augusztus 30. KFK Ms. 447. 9. No. 185. A Wurmbrand-Stupach alsó-ausztriai nemesi család a 17–18. században, tagjai politikai és birtokviszonyokkal rendelkeztek Ausztria területén. Több kastély tulajdonosai, a levélben említett környéken Schwarza am Steinfeld településen.

¹²² Kibler Patachichnak, Graz, 1776. november 13. KFK Ms. 447. 8. No. 183.

¹²³ Kibler Patachichnak, Bécs, 1776. december 20. KFK Ms. 447. 8. No. 184.

¹²⁴ Ld. a 72. jegyzetet és a hozzá tartozó szövegrészt.

poszszessor bejegyzése (Antverpiae, Plantinus, 1624, D3880/1-2 03880; 1569, K01439/1-6 22361).

Patachich gyűjteményéhez magánszemélyek is ajánlottak fel könyveket. Bécsi kapcsolatai közül ki kell emelnünk Andreas Ladislaus Madrutsch (Madruzzi) bárót, aki felajánlotta felesleges könyveit az érseki könyvtár gyarapításához. Ehhez négy katalógust küldött el Palma Károly Ferenc kalocsai nagypréposton keresztül, és azt kérte, hogy ezekben jelöljék be azokat a tételeket, amelyekre szükség van. Az érsek bár nagyra értékelte, nem fogadta el a felajánlást, mivel az elküldött jegyzékben felsorolt könyvek túlnyomó része már megtalálható volt könyvtárában.¹²⁵

Összegzés

A Patachich Ádám kalocsai érseksége idején megvalósuló könyvgyarapítás egy többcsomópontú, személyekre épülő közvetítői hálózat működéseként értelmezhető. A Kalocsa–Pest–Bécs–Róma-tengely mentén szerveződő könyvbeszerzési rendszer egyszerre volt kereskedelmi és információs hálózat, alapját a levelezés útján megvalósuló kommunikáció biztosította. Fő irányítója Patachich érsek volt, mellette kulcsszemélyként Fogarassy könyvtárost nevezhetjük meg. A kereskedelmi infrastruktúrát főként a pesti Weingand és Köpff cég, és néhány aukcióra specializálódott ügynök – Kurz és Kibler – biztosította.

A római közreműködők szerepe Patachich könyvbeszerzéseiben és információs hálózatában inkább kiegészítő jellegű volt. Poloni és Zaccaria közvetítése elsősorban a római egyházi és tudós világ híreinek áramlását tette lehetővé, míg a könyvforgalom egyre inkább a bécsi és pesti kereskedői csatornákra tevődött át. A római kapcsolatok így kevésbé a rendszeres beszerzés, mint inkább a mecénatúra és az alkalmi könyvbeszerzés közegei maradtak, jól érzékeltetve az itáliai orientáció fokozatos háttérbe szorulását a 18. század végének magyarországi könyvkultúrájában.

A budai egyetemmel, a bécsi diplomáciai környezettel és a római tudományos intézményekkel, tudósokkal fenntartott aktív kapcsolat révén a kalocsai érseki könyvtár a Habsburg Monarchia katolikus értelmiségi hálózatába integrálódott. A levelezésben nyomon követhető, hogy a könyvek mozgása együtt járt információk, hírek, cenzurális álláspontok és tudományos viták áramlásával, így a könyvtár a tudásáramlás egyik regionális csomópontjaként működött.

A kutatás során feltárt dokumentumokból kirajzolódik, hogy a gyűjtemény gyarapítása tudatos stratégiát követett. Patachich személyes érdeklődése, oktatáspolitikai szerepvállalása és reprezentációs igénye egyaránt meghatározta a beszerzések irányát. Emellett a gyűjtésben közreműködő személyek nem pusztán meg-

¹²⁵ Madrutsch Patachichnak, Bécs, 1781. augusztus 10. Patachich válasza: Pest, 1782. március 1. KFK Ms. 447. 24. No. 243–244.

bízott végrehajtók voltak, hanem aktív közvetítők, akik műveltségükön és saját kapcsolatrendszerükön keresztül formálták a könyvtár arculatát.

Fogarassy András könyvtárosi működése arra mutat rá, hogy a Patachich-gyűjtemény Kalocsára szállítását tudatos tudományszervező munka követte. Fogarassy római tanulmányai során kialakított kapcsolatai, filológiai és orientalisztikai tudása, valamint katalóguskészítési tervei és ritka könyvek iránti érdeklődése azt jelzik, hogy a gyűjteményt enciklopédikus igényű, módszeresen felépített tudományos műhelyként képzelték el.

A kalocsai Patachich-könyvtár a 18. századi magyarországi főpapi gyűjteményekkel összevetve több sajátos, egyedi vonást mutat. A korszak jelentős bibliotékaalapítói – Klimó György, Eszterházy Károly, Szily János – arra törekedtek, hogy könyvtáruk a helyi oktatási intézmények számára segédkönyvtárként szolgáljon, és könyvrendeléseikben ez a cél meghatározó szempontként érvényesült. Bár Patachich a kalocsai szeminárium könyvigényeit is kielégítette, nem elsősorban ez irányította gyűjteményének gyarapítását. A fennmaradt könyvszámlák tanúsága szerint könyvtárosai az enciklopédikus jelleg megőrzése mellett különös figyelmet fordítottak a legújabb, kortárs kiadványok gyors beszerzésére. Ebben az értelemben Patachich és könyvtárosai tevékenysége a magyarországi egyházi könyvkultúra modernizációjának egyik példjaként is felfogható. A gyarapítás stratégiája – a teljes sorozatok beszerzésére való törekvés, a klasszika-filológiai és orientalisztikai segédkönyvek rendszeres megrendelése, a kortárs irodalom integrálása – egy nemzetközi horizontú gyűjtemény kialakítására irányult.

Emellett az érsek kiemelt hangsúlyt helyezett a ritka könyvek, antikvák és ősnymtatványok megvásárlására. Levelezésében ritkán találkozunk alkudozással vagy a beszerzések visszamondásával a magas ár miatt: ezekre a vásárlásokra a kortárs főpapokhoz képest jelentősebb összegeket áldozott.

Ahogy a korszak más főpapi könyvtárai esetében, úgy Patachich gyűjteményéből is következtethetünk az alapító személyes érdeklődésére. Az állományban különösen nagy számban voltak irodalomtörténeti munkák, könyvészeti bibliográfiák, valamint szépirodalmi művek, köztük a drámai irodalom kötetei is. Az érsek aktív használója is volt a gyűjteménynek, és ahogy az egyetemnek való adományozás feltételei is mutatják, a könyvtárnak fontos szerepe volt a hétköznapijában, nem akart megválni tőle. E kötődést saját megfogalmazása is jelzi, amikor azt írja, nehezen tudna belenyugodni abba, hogy „életkora előrehaladtával önként megfossa magát egyetlen vigaszától, amely e földi világon számára megmaradt”; könyvtára „az irodalmi elmélkedés örömét” nyújtja neki, „amelyhez ifjúkora óta hozzászokott, és amely öregsége gyönyörűsége”.¹²⁶

¹²⁶ Patachich Garampinak, 1777. december 14. KFK Ms. 447. 4. No. 107. Kiad.: VANYÓ 1986, 223–224; TÓTH 2019, 313–314.

Hivatkozott irodalom

- BITSKEY István, *Hungariából Rómába: A római Collegium Germanicum et Hungaricum és a magyarországi barokk művelődés*, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996.
- BOROS 1994a = BOROS István, *A Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár*, Bp., Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár, Balassi, 1994.
- BOROS 1994b = BOROS István, *Moerbeke Arisztotelész-fordítása a Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtárban* = *Magyar Könyvszemle*, 110(1994), 82–83.
- BRAUN, Joseph, *Raspe, Gabriel Nicolaus* = *Allgemeine Deutsche Biographie*, 27, Leipzig, Verlag Duncker et Humblot, 1888, 324–326.
- DÓBÉK Ágnes, *Katona István történetíró levelei Eszterházy Károly egri püspökhöz: Adalékok Katona munkamódszeréhez és a Historia Critica Regum Hungariae kiadástörténetéhez* = *Lymbus – Magyarságtudományi Forrásközlemények*, 2023, 355–372.
- DÓBÉK 2025a = DÓBÉK Ágnes, *Klimo György mint itáliai szerzők mecénása* = *Katolikus hitélet és főpapi mecénatúra a 18. századi Magyarországon*, szerk. Dinnyés Patrik, Eger, Líceum, 2025, 27–41. <https://doi.org/10.17048/Katolikushitelet.2025.27>
- DÓBÉK 2025b = DÓBÉK Ágnes, *Szily János szombathelyi püspök könyvbeszerműzési stratégiái: vásárlások a bécsi, pozsonyi és pesti könyvpiacokon (1781–1793)* = *Magyar Könyvszemle*, 141(2025), 325–354. <https://doi.org/10.17167/mksz.2025.3.325-354>
- DÓBÉK 2026a = DÓBÉK Ágnes, *Olasz személyek közreműködése Klimó György könyvgyűjtésében* = *250 éves a Klimó Könyvtár: Tudomány és kutatás a Klimó Könyvtárban: A 2024. október 17-én rendezett tudományos konferencia tanulmányai*, szerk. Dezső Krisztina, Méreg Martin, Pécs, Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont, 2026, 100–117.
- DÓBÉK 2026b = DÓBÉK Ágnes, *Anton Kurz bécsi ügynök Patachich Ádám könyvgyűjtési hálózatában*, 2026, megjelenés alatt.
- EMÖDI András, *A váradi egyházmegye 18. századi alumnusainak – papnövendékeinek és bölcsészhallgatóinak – névtára* = *Tanulmányok Nagyvárad újkori történetéből*, szerk. Uő, Nagyvárad, Partium, 2009.
- FISCHERNÉ GRÓCZ Zita, *Patachich Ádám könyvtára* = *Patachich Ádám érsek emléke*, szerk. Lakatos Adél, Kalocsa, Kalocsai Főszékesegyházi Levéltár, 2005, 71–74.
- FRANK, Peter R., FRIMMEL, Johannes, *Buchwesen in Wien 1750–1850: kommentiertes Verzeichnis der Buchdrucker, Buchhändler und Verleger*, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 2008.
- GÖMÖRI György, *Recenziók magyar szerzőkről az Acta Eruditorum korai évfolyamaiban* = *Magyar Könyvszemle*, 118(2002), 288–292.
- GRANASZTÓI Olga, *Francia könyvek magyar olvasói 1770–1810. A tiltott irodalom fogadtatása Magyarországon, 1770–1810*, Bp., OSZK, Universitas, 2009.
- HOFMANN, Michael, *Reine Seelen und komische Ritter: Aspekte literarischer Aufklärung in Christoph Martin Wielands Versepik*, Stuttgart, Weimar, J. B. Metzler Verlag, 1998. <https://doi.org/10.1007/978-3-476-04290-3>
- KATONA István, *A Kalocsai Érseki Egyház története. I–II.*, szerk. Romsics Imre, Thoroczkay Gábor, a fordítás alapja: Stephanus Katona: *Historia metropolitanae Colocensis*

- ecclesiae I-II. Colocae, 1800, ford. Takács József, a fordítást ellenőrizte, s. a. r. és jegyz. Tóth Gergely, Kalocsa, 2003.
- KÓKAY György, *A könyvkereskedelem Magyarországon*, Bp., Balassi, 1997.
- KOVÁCS Elisabeth, *Ultramontanismus und Staatskirchentum im Theresianisch-Josephinischen Staat. Der Kampf der Kardinäle Migazzi und Franckenberg gegen den Wiener Professor der Kirchengeschichte Ferdinand Stöger*, Wien, Wiener Dom Verlag, 1975.
- LAEVEN, A. H, *The 'Acta Eruditorum' under the editorship of Otto Mencke (1644-1707): the history of an international learned journal between 1682 and 1707*, Amsterdam, APA–Holland University Press, 1990.
- LAKATOS Adél, *Patachich Ádám (1716–1784) tudomány- és művészetpártoló tevékenysége nagyváradi püspöksége és kalocsai érseksége idején = Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 31(2019), 1–2, 127–189.
- PAVERCSIK Ilona, *A magyar könyvkereskedelem történetének vázlata 1800-ig = ECSEDY Judit, A könyvnyomtatás Magyarországon a kézisajtó korában, 1473–1800*, Bp., Balassi, 1999, 321–340.
- RUSU, Marius, *Monaldini e Angelo Maria Bandini: profilo di una libreria nella Roma Sette-Ottocentesca = Studi sul Settecento e l'Ottocento: rivista internazionale di italianistica*, (XIX)2024, 141–149.
- SOMMERVOGEL, Carlos et al., *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*, 11 vol., Brussels–Paris, 1890–1932.
- SZELESTEI N. László, *Művelődéstörténeti források a Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár Kézirattárában = Magyar Könyvszemle*, 110(1994), 2, 193–198.
- TASSINARI, Gabriella, *Joseph Eckhel e le gemme, antiche e 'moderne' = Ars Critica Numaria. Joseph Eckhel (1737–1798) and the Transformation of Ancient Numismatics*, eds. Bernhard Woytek, Daniela Williams, Wien, Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2022, 299–372.
- TÓTH Sándor Attila, *Rómából a Pannon Árkádiába. Patachich Ádám fiók-Árkádiája: Nagyvárad, Kalocsa*, Bp., METEM, 2004.
- TÓTH, Tamás, «*Si nullus incipiat, nullus finiet*». *La rinascita della Chiesa d'Ungheria dopo la conquista turca nell'attività di Gábor Patachich e di Ádám Patachich, Arcivescovi di Kalocsa-Bács (1733–1784)*, CVH I/6, Bp.–Roma, Istituto Teologico Ferenc Gál, 2011.
- VANYÓ 1986 – *A bécsi pápai követség levéltárának iratai Magyarországról 1611–1786*, összegyűjtötte, válogatta és bev. Vanyó Tihamér Aladár, Bp., Akadémiai, 1986.
- VÉRTESY Miklós, *Patachich Ádám ősnymtatvány gyűjteménye = Magyar Könyvszemle*, 84(1968), 54–61.

Dóbké, Ágnes

**Expanding the Library of Ádám Patachich, Archbishop of Kalocsa
A Book-Collecting Network
between Kalocsa, Pest, Vienna, and Rome (1776–1784)**

The study examines the expansion of the library of Ádám Patachich, archbishop of Kalocsa, in the last third of the eighteenth century, with particular attention to the intermediary networks that enabled book acquisitions between 1776 and 1784 along the nodal axis of Kalocsa, Pest, Vienna, and Rome. Patachich belonged to that segment of the Hungarian high clergy who, through a deliberate strategy of book collecting, established significant ecclesiastical libraries. The research focuses on the individuals who played an active role in enlarging the collection, carrying out the search, ordering, transport, and processing of books on the archbishop's behalf.

Based on the systematic analysis of surviving correspondence, invoices, and book catalogues, the study reconstructs the functioning of Patachich's book procurement network. It presents, among others, the roles of Giuseppe Garampi, papal nuncio in Vienna, the librarian András Fogarassy, the Pest-based librarian Küffner, as well as book agents and commercial booksellers in Pest, Rome, and Vienna. The activities of these intermediaries not only provide insight into contemporary practices of the book trade but also reveal the structure of the archbishop's elite informational and cultural connections.

The investigation demonstrates that the expansion of the library served simultaneously the needs of ecclesiastical learning, education, and secular scholarship, while also supporting Patachich's cultural self-representation and patronal identity. The analysis of this book-collecting network thus contributes to a deeper understanding of the international embeddedness of the eighteenth-century Hungarian ecclesiastical elite and the transregional circulation of book culture.

Keywords: eighteenth-century Hungary, book collecting networks, booksellers and agents, book trade in Central Europe.